

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Bc. Patrik Vlasák

**Postoj Velké Británie k polskému lednovému povstání (1863–
1864)**

Great Britain and the January Uprising (1863–1864)

Praha 2019

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Valkoun, Ph.D.

Poděkování:

Rád bych na tomto místě poděkoval svému vedoucímu práce PhDr. Jaroslavu Valkounovi, Ph.D., za nesmírnou trpělivost a odborné vedení. Mé velké díky patří bezesporu i mé rodině a přátelům, kteří mne po celou dobu studia podporovali.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12. srpna 2019

Patrik Vlasák

Abstrakt

Diplomová práce se zaměřuje na analýzu postoje britské vlády a jejích předních politických představitelů k polským zemím během polského lednového povstání v letech 1863–1864 v kontextu mezinárodních vztahů a také k představitelům polského národa doma i v emigraci. Dále popisuje působení polské emigrace na území Velké Británie a její vliv na britskou zahraniční politiku i britskou společnost.

Klíčová slova: Lednové povstání, Velká Británie, Polsko, polské povstání, 19. století, britsko-polské vztahy

Abstract

The thesis focuses on analysis of the standpoints within the British government and its representatives towards Poland during the January insurrection (1863–1864) in the context of international relationships and towards representatives of the Polish nation in Poland and in exile. The thesis further describes actions that were taken by the Polish emigrants in The Great Britain and their influence on the British foreign policy and society.

Key words: The January uprising, Great Britain, Poland, Polish insurrection, 19th century, British-Polish relations

Obsah

Úvod	6
1. Příčiny a okolnosti vzniku lednového povstání	11
1.1. Polské království po pádu listopadového povstání	11
1.2. Preludium.....	12
1.3. Apogeum	18
1.4. Epilogus.....	24
2. Velká Británie a polská otázka	26
2.1. Hlavní zásady britské zahraniční politiky v letech 1815 – 1863	26
2.2. Změny v mezinárodních vztazích po krymské válce	29
2.3. Faktory ovlivňující podporu polské otázky Velkou Británií	32
2.4. Britské diplomatické akce ve prospěch lednového povstání	38
3. Polská emigrace ve Velké Británii	46
3.1. Formování polské emigrace po listopadovém povstání	46
3.2. Působení polské emigrace v Británii.....	48
3.2.1. Meetingy a veřejné sbírky	50
3.2.2. Ruské reakce na polskou propagandu	52
3.2.3. Styky polské emigrace s britským proletariátem.....	53
3.2.4. Pokusy o vytvoření polské flotily	55
3.2.5. Úpadek zájmu britské veřejnosti.....	57
Závěr.....	59
Seznam pramenů a literatury	61
Vydané prameny:.....	61
Použitá literatura:.....	62
Odborné studie:	64
Internetové zdroje:	67

Úvod

Tato práce se zabývá tématem lednového povstání v Polsku v letech 1863–1864, jež tvoří jeden z nejvýznamnějších bodů polských novověkých dějin, přičemž zvláštní důraz je kladen na mezinárodní kontext. V tomto směru jsem zvolil za předmět svého bádání zkoumání dopadů polských událostí na britskou společnost a obecně proměnu vztahu nejen britské diplomacie, ale celé britské společnosti k Polsku a polskému národu. Základním cílem práce je jednak představit lednové povstání jako významnou mezinárodní událost, jež přímo i nepřímo ovlivňovala počínání Velké Británie doma i na mezinárodní scéně, jednak nastínit změny v uvažování britské společnosti o Polsku, kde povstání vzbudilo do té doby nevídaný zájem.

Postoj Velké Británie k polskému lednovému povstání je krátkou, avšak významnou součástí dějin britsko-polských vztahů. Ještě žádná jiná událost do té doby nevyvolala ve Spojeném království takovou vlnu zájmu o polské záležitosti a nikdy předtím nebylo v Británii o Polsku a Polácích tolik řečeno, napsáno a debatováno. Ve větší či menší míře zasáhla polská otázka všechny vrstvy britské společnosti, které k ní zaujaly převážně pozitivní postoj. I přes to, že spolu se slábnutím povstaleckých aktivit upadal v Británii o Polsko zájem, solidarita vůči polskému utrpení se v britské společnosti udržela i po skončení povstání.

Mezinárodní krize, kterou zažehlo lednové povstání, měla dalekosáhlé následky. Skončila politická konstelace, jež vznikla po skončení krymské války. Rozpadlo se britsko-francouzské spojenectví existující od roku 1853. Průběh a mezinárodní dění kolem lednového povstání jistě přispěly též ke sblížení Francie a Ruska, z něž později vznikla i tzv. Srdečná dohoda. Stejně tak zanikla i aliance mezi Londýnem, Vídní a Paříží, jež vznikla v roce 1856 za účelem vynucení podmínek pařížské mírové dohody na Rusku. Výsledkem diplomatických akcí těchto tří partnerů v souvislosti s lednovým povstáním zanechala každého z nich do značné míry izolovaného a neochotného k dalšímu jednání. Z této situace tak těžilo především Bismarckovo Prusko, jemuž se díky novému evropskému uspořádání otevřela cesta k rozmachu.

Otázka postupu vůči lednovému povstání byla ve Velké Británii diskutována ve všech vrstvách britské společnosti. Tato významná epizoda v dějinách

mezinárodních vztahů do budoucna ovlivnila nejen vztahy Spojeného království s ostatními velmocemi, ale předznamenala i další širokosáhlé důsledky, jež ovlivnily Evropu a spoluurčovaly její budoucí vývoj.

Pro vysvětlení dopadů lednového povstání na britskou zahraniční politiku je důležité alespoň v krátkosti zmínit situaci v polských zemích. První kapitola se proto zaměřuje na příčiny, průběh a důsledky lednového povstání v Polsku. O situaci ve Velké Británii, jejích mocenských zájmech, zahraniční politice a o faktorech, jež Spojené království nakonec přiměly se zabývat polskými záležitostmi, pak pojednává druhá kapitola. Působení polské emigrace v Británii, její snahy propagovat zde polskou otázku a reakce britské společnosti jsou nakonec analyzovány ve třetí kapitole.

V rámci české historiografie je lednové povstání tématem, jemuž byla dosud věnována pouze mizivá pozornost. Za zmínku však stojí práce Václava Žáčka, jenž se zabýval ohlasy lednového povstání v Čechách.¹ Dále se okrajově lednovým povstáním v kontextu evropských národních hnutí zabývali i Miroslav Hroch² a Luboš Švec.³ Ve větší míře se nově zabýval lednovým povstáním Miloš Řezník, který jej zasadil do kontextu ostatních polských národních povstání z 18. a 19. století. Působení povstání na Velkou Británii je však v této práci zmíněno pouze okrajově.⁴

Pokud jde o mezinárodní historiografii, jistě není překvapením, že tématu se nejvíce věnovala historiografie polská. Fakt, že se lednové povstání v Polsku stalo fenoménem, dal vzniknout nepřebornému množství odborné literatury na toto téma. Ze široké škály publikací jsem pro první kapitolu využíval především knihu od Stefana Kieniewicze.⁵ Jedná se o nejobširnější syntézu pojednávající o lednovém povstání. Hojně jsem čerpal i ze sborníku, jenž vyšel pod redakcí Sławomira

¹ ŽÁČEK, Václav. *Ohlas polského povstání r. 1863 v Čechách*. Praha: Slovanský ústav v Praze, 1935.

² HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986, s. 194–212.

³ ŠVEC, Luboš. *Tertius gaudens? Litevci mezi germanizací, polonizací a rusifikací*. In: ŘEZNÍK, M. a SLEZÁKOVÁ, I (ed.). *Nations - Identities Historical Consciousness: Volume dedicated to Prof. Miroslav Hroch*. Praha: Seminář obecných dějin při Ústavu světových dějin FF UK 1997, s. 251–266.

⁴ ŘEZNÍK, Miloš. *Za naši a vaši svobodu: Století polských povstání (1794–1864)*. Praha: Argo, 2006.

⁵ KIENIEWICZ, Stefan. *Powstanie Styczniowe*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2009.

Kalembki.⁶ Autoři zde v množství příspěvků rozebírají nejrůznější témata spojená s lednovým povstáním. Za velice přínosné považují i monografie týkající se polské emigrace, z nichž je možné zmínit knihu od Sławomira Kalembki.⁷

V rámci britsko-polských vztahů v dobách lednového povstání se polská historiografie věnovala nejvíce britské diplomacii v kontextu povstání. Zde je potřeba zmínit především dvě knihy Józefa Feldmana.⁸ V obou monografiích Feldman považuje rok 1863 za pouhou epizodu v rámci nepřerušovaných britsko-polských vztahů. Nejobširnější a dodnes nepřekonanou publikací, jež rozsáhle analyzuje mezinárodní vztahy v kontextu lednového povstání, je kniha Henryka Wereszyckého.⁹ Za velice přínosnou považují také knihu Wojciecha Jasiakiewicze,¹⁰ v níž autor analyzuje působení polské emigrace ve Spojeném království. Britsko-polským vztahům se dále věnuje především řada článků vycházejících v polských a jiných zahraničních historických časopisech.

Zbylá mezinárodní historiografie se britsko-polským vztahům v dobách lednového povstání věnuje převážně velice okrajově, kdy povstání je většinou pouze zmíněno jako faktor ovlivňující ruskou zahraniční politiku. Povstáním se více zabývá rozsáhlá syntéza z pera Adolphuse W. Warda a George P. Gooche, jež povstání dosazuje do širšího kontextu britských vztahů s velmocemi.¹¹ Není možné opomenout ani druhý svazek díla Normana Daviese,¹² v němž autor zkoumal polské dějiny od roku 1795 do současnosti. Mimo Polsko vycházela též řada odborných

⁶ KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990.

⁷ KALEMBKA, Sławomir. *Wielka Emigracja, Polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831–1862*. Warszawa: Wiedza powszechna, 1971.

⁸ FELDMAN, Józef, *Mocarstwa wobec powstania styczniowego*, Kraków 1929; FELDMAN, Józef, *U podstaw stosunków polsko-angielskich, 1788–1863*, Warszawa 1933.

⁹ WERESZYCKI, Henryk. *Anglia a Polska w latach 1860–1865*. Lwów: Towarzystwo naukowe we Lwowie, 1934.

¹⁰ JASIAKIEWICZ, Wojciech. *Polska działalność propagandowa w Wielkiej Brytanii w dobie powstania styczniowego w świetle korespondencji, pamiętników, publicystyki i prasy*. Toruń: Wydawnictwo uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001.

¹¹ WARD, Adolphus W. a George P. GOOCH. *The Cambridge history of British foreign policy 1783–1919*. Svazek 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1922.

¹² DAVIES, Norman. *God's Playground, A History of Poland: 1795 to the present*. Svazek 2. New York: Columbia University Press, 2005.

studií, jež jsou dostupné v databázích elektronických zdrojů. Ze značného množství těchto prací lze uvést například články W. Mosseho¹³ a J. F. Kutolowského.¹⁴

Kromě výše zmíněné literatury jsem čerpal rovněž ze široké škály vybraných pramenů, přičemž jsem neopomenul ani parlamentní debaty, tzv. *Hansardy*, jejichž archiv je dostupný online.¹⁵ Hojně jsem čerpal z rozsáhlé korespondence polské emigrace, již vydal Adam Lewak¹⁶ a důležitou součást zkoumaných pramenů představuje také korespondence nejvlivnějšího představitele polské emigrace v Londýně, Władysława Zamoyského.¹⁷ Relevantní korespondenci britských politických špiček jsem čerpal především z *British and Foreign state papers*¹⁸ a *Confidential correspondence of The British Government*.¹⁹ Řada vydaných pramenů a pramenných edic, jako např. *The later correspondence of Lord John Russell* bohužel neobsahovaly materiály, jež by byly pro mé bádání relevantní, neboť polské záležitosti často opomíjely. Na druhou stranu bylo možné vycházet z vydaných pamětí, především z těch Władysława Czartoryského.²⁰ V neposlední řadě jsem pro svou práci použil rovněž prameny diplomatické povahy, z nichž byly mnohé z nich vydány díky úsilí Ireny Koberdowé.²¹

Na základě analýzy výše zmíněné literatury a pramenů a s odkazem na dosavadní vývoj historického bádání o tomto tématu, je vedle popisu historických reálií mou snahou i kriticky postihnout hlavní paradigmatické přístupy, jimiž byl formován vztah britské diplomacie k polským událostem a jež měly formovat postup lorda Palmerstona a lorda Russella vůči polské otázce. Pohled konzervativní, jež reprezentoval i Benjamin Disraeli je zřejmý – jednalo se o klasický motiv liberálního

¹³ MOSSE, Werner. England and the Polish Insurrection of 1863. In: *The English Historical Review*. Vol. 71, No. 278, Oxford: Oxford University Press, 1863, s. 28–55.

¹⁴ KUTOLOWSKI, John F. Mid-Victorian Public Opinion, Polish Propaganda, and the Uprising of 1863. In: *Journal of British Studies*, Vol. 8, No. 2, Cambridge: Cambridge University Press, 1969, s. 86–110.

¹⁵ <https://hansard.parliament.uk/Commons/> ; <https://hansard.parliament.uk/Lords/>

¹⁶ LEWAK, Adam, ed. *Polska działalność dyplomatyczna 1863–1864. Zbiór dokumentów*. Svazek 2. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1963.

¹⁷ *Jenerał Zamoyski*. Svazek 6. Poznań: Biblioteka Kórnicka, 1930.

¹⁸ *British and Foreign state papers*. Svazek 53. London: William Ridgway, 1868.

¹⁹ FILIPOWICZ, Tytus, ed. *Confidential Correspondence of the British Government respecting the Insurrection of Poland: 1863*. Paris: Librairie H. Le Soudier, 1914.

²⁰ CZARTORYSKI, Władysław. *Pamiętnik 1860–1864*, ed. Henryk Wereszycki. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1960.

²¹ KOBERDOWA, Irena, ed. *Powstanie styczniowe 1863 r.* Warszawa: Państwowe zakłady wydawnictw szkolnych, 1959.

smýšlení – pomoc utlačovaným. Druhou teorií, již jako první vyslovil Alexander Gorčakov, byla teze, že Spojenému království šlo především o rozbití franko-ruského porozumění. Třetí teorie říkala, že lorda Palmerstona k diplomatické intervenci ve prospěch Polska donutilo veřejné mínění, jež bylo ovlivněno zprávami o Polsku v tisku. Druhou teorií, jež se objevila teprve po pádu povstání, byla teze akcentována Henrykiem Wereszyckim, že Británie se snažila co nejvíce využít povstání tak, aby Rusko odvrátilo svou pozornost od Balkánu. Všechny tyto teorie se v praxi promítly do jednání britské vlády v zahraničních věcech, do parlamentních debat a ovlivnily i veřejné mínění.

Základní tezí této práce je, že lednové povstání bylo ustanovující událostí, jež mělo dalekosáhlé důsledky nejen pro Polsko, ale i Velkou Británii a její dlouhodobý pohled na politický vývoj ve východní Evropě. Na druhou stranu je však třeba vnímat události v rámci dobového kontextu, neboť se jednalo o epizodu, jakých bylo v 60. letech 19. století mnoho, a tudíž je nutné hledět na lednové povstání jako na jednu z mnoha událostí, jež společně utvářely tvář světa 19. století.

1. Příčiny a okolnosti vzniku lednového povstání

Je nezbytné, aby byly před zahájením analýzy postoje Velké Británie k polskému lednovému povstání alespoň stručně zhodnoceny události, jež se odehrály před a během povstání přímo v polských zemích. Bez porozumění specifik lednového povstání nelze britské reakce plně pochopit, neboť tyto se zrodily a vyvíjely se i s ohledem na dění jinde ve světě. Chronologické zařazení do kontextu britské zahraniční politiky koncem 50. a počátkem 60. let devatenáctého století je tak naprosto esenciální pro zkoumání britsko-polských vztahů v tomto období.

1.1. Polské království po pádu listopadového povstání

Neúspěch listopadového povstání z let 1830–1831 měl pro kongresové Polsko²² katastrofální důsledky. Byla zrušena řada svobod, jež byly garantovány ústavou z roku 1815, na níž se dohodly velmoci během formování nové podoby Evropy. Rusko tak v polském království zrušilo např. Sejm, samostatnou polskou armádu a vysoké školství. Poslední známky autonomie „Kongresovky“ byly buď postupně odstraňovány, kdy ruské trestní právo postupně nahradilo to polské, nebo alespoň oklešťovány, jako tomu bylo v případě rusifikačního tlaku na Polštinu, která si však zachovala i po listopadovém povstání status úředního jazyka.²³

Vyhlášení vojenského stavu v roce 1833 usnadnilo ruské vládě zúčtovat s povstalcí. Perzekuce se dotkly majetných i nemajetných vrstev, které povstání podporovaly. Ve velkém docházelo k zabavování majetku a nucenému přesídlení do východních částí Ruského impéria, nejčastěji na Sibiř; řada polských elit tedy raději zvolila emigraci do zahraničí. Tak vznikla tzv. velká emigrace, kdy tito exulanti

²² Tzv. Kongresovka, kongresové Polsko, či Polské království. Do tohoto územního celku, formálně existujícího v letech 1815–1918, spadala západní část původního ruského záboru.

²³ FRIEDL, J., JUREK, T., ŘEZNÍK, M., et al., *Dějiny Polska*. Praha: Lidové noviny, 2017, s. 376–378.

začali v zahraničí formovat vlastenecké organizace a spolky, jež měly v budoucnu podpořit myšlenku obnovení nezávislosti Polska.²⁴

Ani takto těžká situace, v jaké se polský národ ocitl, však neznamenal konec idejím na nové povstání přímo v Polsku. Domácí odbojové organizace začaly vznikat již ve třicátých letech ve všech třech záborech, kde však byly dříve či později místními orgány odhaleny a zlikvidovány. V roce 1846 však došlo hned ke dvěma povstáním. Povstání, k němuž došlo v Haliči, otřáslu jak elitami doma, tak i v zahraničí, neboť již v počátcích se situace změnila a místní šlechta nakonec stála proti vlastním poddaným, kteří prahli po její krvi. Ve výsledku zde nebojovali Poláci proti vojákům záborové mocnosti, jako tomu bylo v dřívějších povstáních, ale poddaní vraždili šlechtu a vypalovali její statky. Výsledkem této tzv. haličské *rabace* byla smrt více jak tisíce lidí a vyplenění 430 šlechtických dvorů.²⁵ Druhé povstání, jež vypuklo ve Svobodném městě Krakov, mělo za následek anexi města Rakouskem.²⁶ Po těchto neúspěšných pokusech o nové povstání došlo v záborech k útlumu povstaleckých aktivit. Revoluční rok 1848 sice přinesl novou naději, kdy se mnoho Poláků angažovalo v revoltách po celé Evropě, k zásadní změně přímo v Polsku nicméně nedošlo.

1.2. Preludium

Pro ruský zábor se stal přelomovým rok 1855. Na jaře zemřel car Mikuláš I. a na podzim padl Sevastopol. Koncem tohoto roku odstoupil po více než dvaceti letech místodržící Polského království maršál Ivan Paskevič, který na konci listopadového povstání dobyl Varšavu, a stal se symbolem útlaku, který po roce 1831 v ruském záboru nastoupil.²⁷ Prohra v krymské válce ukázala světu i Polákům zaostalost Ruska; jako slabost byly Poláky vnímány i liberální reformní kroky nového cara Alexandra II. Začala se objevovat myšlenka, že nyní přišla historická příležitost

²⁴ Idea pokračovat v boji ze zahraničí v případě porážky povstání vznikla již na počátku roku 1831, tedy ještě před porážkou povstání, kdy byl Sejmu představen projekt: „Zajištění do budoucna tuláctví ve Francii a Anglii, kdyby naše věc padla.“ In: KALEMBKA, *Wielka Emigracja*, s. 15.

²⁵ ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu*, s. 262.

²⁶ Srov. DAVIES, *God's playground*.

²⁷ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 11.

k přípravě dalšího povstání proti samoděržaví. V ruském záboru byly zakládány spiklenecké protirežimní organizace, jež zahájily přípravu na nové povstání proti ruské nadvládě.²⁸

První polské podzemní organizace začaly vznikat již roku 1856, převážně v univerzitním prostředí. Až do roku 1857, kdy byla založena Lékařsko-chirurgická akademie ve Varšavě, první vysoká škola na území Kongresovky od listopadového povstání, se tak však dělo na vysokých školách mimo Království.²⁹ Vznikly organizace jako „*Ogół*“, a „*Związek Trójnicki*“ na Kyjevské univerzitě, dále „*Koło oficerów polskich w Petersburgu*“, který v Petrohradě založil Zygmunt Sierakowski, budoucí generál lednového povstání.³⁰ Krom schůzek zde konspirátoři prováděli rovněž vojenský výcvik, který organizovala především tzv. Organizace červených.³¹ Tyto ilegální organizace, ač se snažily být tajné, však často neušly pozornosti státních orgánů. Po smrti cara Mikuláše I., kdy nastal útlum aktivit policejního státu proti narušitelům stávajících pořádků, byla jejich existence prozatím přehlížena.³²

Odpor vůči ruskému záboru ale neměl podobu pouze v tajných organizacích. Začalo docházet k masovým shromážděním obyvatelstva k příležitosti nejrůznějších výročí a svátků, nejčastěji těch, které byly nějak spojené s minulými povstáními. Tyto národní manifestace postupně rostly, přibývalo účastníků a byl zřetelný i růst patriotického zabarvení těchto akcí. V polovině března 1859 došlo k první větší manifestaci ve Varšavě, kde se konaly mše za duše Adama Mickiewicze, Julia Słowackého a Zygmunta Krasińského.³³ První skutečně velkou manifestací, jež přitáhla tisíce lidí, však byla ta z října 1860, kdy se konal pohřeb Katarzyny Sowińskiej, vdovy po hrdinovi listopadového povstání, Józefu Sowińském.³⁴ Další manifestace z 29. listopadu 1860, tedy v den třicátého výročí vypuknutí

²⁸ SZAREK, Jarosław. *Powstanie styczniowe: Zryw wolnych Polaków*. Kraków: Wydawnictwo aa, 2013, s. 35.

²⁹ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 37.

³⁰ KIENIEWICZ, Stefan. *Warszawa w powstaniu styczniowym*. Warszawa: Wiedza powszechna, 1956, s. 46.

³¹ Polsky „*Czerwoni*“, hnutí radikálních demokratů existující ještě před povstáním, které mělo zásadní vliv na počáteční přípravy povstání.

³² KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 40.

³³ BENDER, Ryszard. *Manifestacje patriotyczne i konspiracje przedpowstaniowe w Królestwie Polskim*. In: KALEMBKA, Sławomir, *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*, Warszawa 1990, s. 199.

³⁴ ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu*, s. 287.

listopadového povstání, nabrala na síle i na ráznosti odporu. Lidé zpívali píseň, kterou kdysi složil Alojzy Feliński na počest cara Alexandra I. Text písně byl však pozměněn a zpívalo se: „*Račte nám, Pane, vrátit naši svobodnou vlast.*“³⁵ Vzhledem k dalším ukázkám nespokojenosti ve Varšavě nechal Alexandr II. zavést tvrdé represe a v případě větších demonstrací nařídil ostřelovat město z varšavské citadely.³⁶

První oběti represí na sebe nenechaly dlouho čekat. 27. února 1861 ve Varšavě zabila ruská salva pět manifestantů. Tato událost otrásla místním obyvatelstvem a hlavní město Kongresovky nyní vřelo nenávistí a touhou po odplatě.³⁷ Smrt těchto pěti lidí pohnula veřejným míněním nejen ve Varšavě, ale hluboce se dotkla celé polské společnosti. Právě v této době nastal konec iluzí o kýžených liberálních změnách, v něž polská společnost v souvislosti s nástupem nového cara doufala. Sjednocovacím prvkem polského veřejného mínění byl i fakt, že sociální skladba obětí byla ukázkou nadstavovského charakteru manifestací, neboť mezi padlími byli vedle dvou statkářů i student, čeledín a dělník.³⁸ Místodržící Michail Gorčakov, který měl při sledování střelby do davu pochvalně prohlásit „*parfaitement fait*“,³⁹ nyní jednal s až hysterickým strachem ve snaze uklidnit polskou veřejnost a dokázat jí i carovi, že střelbu do davu nepřikázal.⁴⁰

Ve snaze situaci alespoň trochu zmírnit místodržící Gorčakov povolil, aby byla založena Městská delegace, kterou vedl bankéř Leopold Kronenberg. Šlo o jakousi quasi-vládu, jež v sobě spojovala měšťanské a statkářské elity, které v duchu tzv. *Millenériů*⁴¹ podporovaly mírové dorozumění s ruskou stranou. Městská delegace již brzy po svém vzniku poslala carovi dopis s žádostí, aby respektoval svobodu

³⁵ BENDER, *Manifestacje patriotyczne*, s. 203.

³⁶ Varšavská citadela byla postavena po pádu listopadového povstání. Jednalo se o pevnost, jež měla kontrolovat město a zároveň zde bylo také vězení pro odpůrce režimu. Citadela se tak stala jedním z nejznámějších symbolů ruského útlačku. KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 85.

³⁷ BENDER, *Manifestacje patriotyczne*, s. 209.

³⁸ ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu*, s. 289.

³⁹ BENDER, *Manifestacje patriotyczne*, s. 206.

⁴⁰ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 107–108.

⁴¹ Skupina kolem Edwarda Jürgense, která prosazovala organickou práci v rámci ruských struktur jako cestu k postupnému a legálnímu nabývání práv pro Polsko v rámci Ruska. Název Millenérii byl původně posměškem odpůrců této politiky, podle nichž takovýmito počínáním mohli něčeho dosáhnout nejdříve za tisíc let.

obyvatel Polského království.⁴² Ačkoli měla mít Delegace původně na starosti pouze uklidnění mas a zajištění pohřbu oněch pěti padlých, postupně nabrala na významu, a to především díky dohodě mezi Gorčakovem o stažení většiny ruských vojsk z Varšavy. Ignacy Baranowski napsal ve svých pamětech, když srovnával situaci před a během vlády Delegace, že „*tato [ruská] vláda o sobě dávala vědět na každém kroku, všude ji bylo vidět, projevy života tlumila a drtila; až najednou jakoby zmizela[...]* V celém státě panovala iluze, že Delegace je mocná, že vládu porazila...“.⁴³

Pohřeb pěti obětí se konal 2. března 1861 a posílil odpor v téměř celém ruském záboru, kdy davy v mnoha polských městech vyhnaly ruské úředníky, na což vláda nemohla efektivně reagovat, jelikož pro uklidnění situace stáhla vojska na venkov. Byly organizovány další demonstrace a s nimi spojené mše za padlé. V této době, kdy převládala víra v sílu Městské delegace, se však naplno rozhořely vnitřní politické rozpory, které již dříve aktivisty rozdělovaly. Radikální křídlo, reprezentováno červenými kritizovalo jak Delegaci, tak tzv. bílé pro jejich umírněnost a vyzývalo obyvatelstvo k revoluci.⁴⁴

Michail Gorčakov si byl vědom toho, že vláda Delegace by se mohla dříve či později vymknout jeho kontrole. Pro místodržícího bylo nutné udržet klid ve městech a především ve Varšavě. Rozhodl se proto založit Vládní komisi kultu a vyučování, která měla za úkol společnost pacifikovat. Do jejího čela měl být zvolen člověk, jenž by jednal v souladu s ruskými zájmy a zároveň by byl akceptovatelný polskou veřejností. Dne 27. března byl do čela této komise vybrán hrabě Alexander Wielopolski. Hrabě Wielopolski byl rozhodnut ukončit nepokoje, aby nedošlo k nasazení ruské armády. Dal proto rozpustit řadu spolků a organizací, mezi něž patřily Městská delegace či Zemědělská společnost.⁴⁵ Ve svém návrhu, jenž dal k podpisu Gorčakovovi, však bylo zmíněno, že v případě přílišného odporu je možné použít proti civilistům zbraně.⁴⁶ Pro tyto kroky, které se veřejnosti jevily jako

⁴² KOBERDOWA, *Powstanie styczniowe 1863 r.*, s. 7.

⁴³ „*Ten rząd przedtem na każdym kroku dawał znać o sobie, wszędzie go było widać, życie jego, jego objawy tłumil, przygniatal; aż oto naraz rządu jakby nie było[...]* W kraju całym miano złudzenie, że delegacja jest potęgą, że rząd zwyciężyła...“ In: KOBERDOWA, *Powstanie styczniowe 1863 r.*, s. 8.

⁴⁴ Především Ludwik Mierosławski zasílal červeným instrukce o nutnosti ozbrojeného povstání proti ruské nadvládě. KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 124–125.

⁴⁵ Jedna z nevlivnějších organizací v Polsku, jež hájila zájmy bohatých statkářů.

⁴⁶ KIENIEWICZ, *Warszawa w powstaniu styczniowym*, s. 140–147.

úslužnost vůči ruskému režimu, si Wielopolski nezískal sympatie ani jedné z polských skupin.⁴⁷

Již 8. Dubna 1861 střílela ruská vojska do civilistů hned na několika místech ve Varšavě, při nichž zemřelo na 100 osob. Koncem května zemřel Michail Gorčakov, místo něho na pozici místodržícího nastoupil Nikolaj Suchozanet, který zavedl ještě tvrdší opatření, kdy k zatčení stačilo pouhé zpívání patriotických písní nebo nošení národního oděvu. Situace se však neuklidňovala, proto byl Alexandr II. nucen učinit několik ústupků – do jisté míry nechal obnovit samosprávu měst i okrsků, a především opět povolal Státní radu Polského království a místodržitelem jmenoval svého bratra Konstantina Nikolajeviče.⁴⁸

Tento pokus o zmírnění situace se však minul účinkem. V srpnu byly organizovány do té doby nevídané demonstrace, především v Kaunasu, Vilniusu a Lublinu, kde se sešly mnohatisícové davy, do nichž opět střílelo ruské vojsko.⁴⁹ Po těchto demonstracích vyhlásil generální guvernér vilniuské gubernie, Vladimír Nazimov stanné právo ve vilniuské, hrodeňské a kaunaské gubernii.⁵⁰ V samotné Varšavě však po dubnové střelbě došlo k jistému uklidnění situace, a to jednak ze strachu způsobeným hromadným zatýkáním a jednak příslibem vypsání nových voleb do samosprávy.

V září 1861 se konaly volby do samosprávy v polském království. Car Alexandr II. vyslal místodržícímu následující telegram: „*Hned jak v Polsku skončí volby, ihned vyhlaste stanné právo.*“⁵¹ Nový místodržící království, hrabě Karol Lambert, jej vyhlásil 14. října. I přes zákaz došlo hned další den ke shromažďování obyvatelstva, které si připomínalo výročí úmrtí Tadeusze Kościuszka, vůdce povstání z roku 1794.⁵² Ruská armáda zde tvrdě zasáhla a lidé byli vyháněni z kostelů, kde probíhaly mše za Kościuszka. Jednotky generálního guvernéra varšavské gubernie Alexandra Gerstenzweiga, brutálně zpacifikovaly a zatkly civilisty, kteří se sešli ve

⁴⁷ ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu*, s. 290–291.

⁴⁸ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 182–183.

⁴⁹ BENDER, *Manifestacje patriotyczne*, s. 217.

⁵⁰ CHANKOWSKI, Stanisław. Społeczeństwo ziem północno-wschodnich wobec powstania styczniowego. In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990, s. 352.

⁵¹ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 200.

⁵² BENDER, *Manifestacje patriotyczne*, s. 218.

varšavské katedrále sv. Jana. Na protest proti zatčení 1878 lidí, byly zavřeny všechny kostely a kapličky ve Varšavě. Místní obyvatelstvo bylo tímto brutálním postupováním tak pobouřeno, že hrabě Lambert pod tímto tlakem ustoupil, nechal všechny vězněné propustit, načež na svou pozici rezignoval.⁵³

V letech 1861–1862 se obyvatelé Polského království stále hlasitěji dožadovali demokratizace, agrárních reforem a větší nezávislosti na Rusku. V této atmosféře se chopili iniciativy červení, kteří byli pro otevřený boj s Ruskem a ujali se organizace ozbrojeného povstání, především ve Varšavě. Za tímto účelem červení založili Ústřední národní výbor,⁵⁴ který vedl generál Jarosław Dąbrowski. Primárním cílem tohoto Výboru bylo dosáhnout obnovení hranic Polska z roku 1771. Ústřední národní výbor vydal dekret o zdanění obyvatelstva, kdy vybrané zbraně měly sloužit k nákupu zbraní. Byly objednány zbraně z Británie, Itálie a Francie, většinou však šlo o levnější pušky staršího typu.⁵⁵

Vzhledem k narůstajícím nepokojům a řadě důkazů, jež svědčily o tom, že se chystá povstání proti vládě, bylo do Polska stahováno stále více ruských jednotek. Alexander Wielopolski dal sepsat seznam podezřelých osob, které měly být odvedeny do armády, čímž by se zbavil klíčových osob protiruského odporu. Informace o chystání této tzv. *branky*, jak se tomuto odvodu říkalo, se však dostaly k červeným. Řada konspirátorů proto odešla z Varšavy, kde se začali ozbrojovat a tvořit vojenské oddíly.⁵⁶

Ústřední národní výbor proto rozhodl, že zahájení *branky* bude signálem k rozpoutání povstání. Právě tento krok vedl k urychlenému a předčasnému zahájení povstání.⁵⁷ Ústřední národní výbor povolal šest vojvodských náčelníků, kteří měli organizovat boj v jim svěřených vojvodstvích. V noci ze 14. na 15. ledna roku 1863 byla *branka* zahájena. Ta však organizátory povstání i přes její kontakty v řadách ruského důstojnictva překvapila, neboť očekávali, že začne později. 16. ledna byl

⁵³ Tamtéž, s. 202–203.

⁵⁴ Polsky Komitet Centralny Narodowy.

⁵⁵ JANOWSKI, Józef K. *Pamiętniki o powstaniu styczniowym*. Svazek 1. Lwów: Nauka ministerstwa W. R. i O. P., 1923, s. 12.

⁵⁶ ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu*, s. 300.

⁵⁷ PAWLIWCZEW, Mikołaj. *Tygodnie polskiego buntu*. Svazek 1. Warszawa: Bellona, 2003, s. 21.

učiněn rozhodující krok, kdy byly rozeslány pokyny náčelníkům, v nichž bylo stanoveno datum zahájení povstání na 22. ledna. Lednové povstání začalo.⁵⁸

1.3. Apogeum

„Do zbraně, národe polský, Litvy i Rusi, do zbraně! Neboť hodina společného osvobození již odbila, starý meč náš byl tasen, svatý prapor Orla, Pahoně a Archanděla rozvinut.“⁵⁹ Tato pasáž z manifestu povstání ilustruje dobu a myšlenky, na jejichž základě manifest vznikl. Romantické a až poeticky naivní představy, s nimiž bylo povstání zahájeno, jsou pro toto období polských dějin charakteristické.⁶⁰ Naprostá nepřipravenost na boj s nepřítelem a vnitřní rozpory mezi povstalci na straně jedné a přehnaná víra ve slabost Ruska i v pomoc povstání ze strany západních velmocí na straně druhé – tyto aspekty nasvědčovaly tomu, že povstání nebude mít dlouhého trvání a skončí stejně rychle jako povstání ze 40. let.

Eligiusz Kozłowski to dokládá následujícím: „*Výzbroj prvních povstaleckých oddílů se od časů Dąbrowského příliš nezměnila [...] Ve všem bylo třeba narychlo improvizovat – od armády a zbraní, až po vyšší a nižší důstojníky. Nebyl ani čas, aby se díky špionáží zjistily úplné informace o protivníkovi, o rozmístění a síle posádek, ani nebyl čas na navázání kontaktu s případnými spojenci z řad ruských důstojníků. Nebylo tedy místo pro nějaké plánování zahajovacích bojů, vytyčení strategických cílů. Ty byly nahrazeny množstvím plánů a ideálů a každý z velitelů chápal své úkoly a povinnosti jinak.*“⁶¹

⁵⁸ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 356.

⁵⁹ „Do broni więc, Narodzie Polski, Litwy i Rusi, do broni! Bo godzina wspólnego wyzwolenia już wybiła, stary miecz nasz wydobyty, święty sztandar Orla, Pogoni i Archaniola rozwinięty.“ In: KOBERDOWA, *Powstanie styczniowe 1863 r.*, s. 18–19.

⁶⁰ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 361.

⁶¹ „Stan uzbrojenia pierwszych oddziałów nie zmienił się chyba wiele od czasów Dąbrowskiego [...] Wszystko trzeba było improvizować – od wojska, broni, po dowódców wyższego i niższego szczebla. Nie było też czasu, aby poprzez wywiad uzyskać pełne dane o przeciwniku, o sile i rozlokowaniu garnizonów, nie było też czasu na nawiązanie kontaktów z ewentualnymi sprzyjającymi oficerami rosyjskimi. Nie było więc miejsca na jakieś planowanie boju wstępnego, wyznaczanie celów strategicznych, zastąpiono je mnogością planów i celów, a każdy z dowódców inaczej pojmował swe zadania i obowiązki.“ In: KOZŁOWSKI, Eligiusz. *Zarys historii militarnej powstania styczniowego.*

První dny po vypuknutí, se povstání jevílo spíše jako *ad hoc* akce způsobená zoufalstvím, jež zapříčinil ruský útlak než organizovaný celonárodní odpor se šancí na úspěch. Bílí a jejich sympatizanti se od povstání v prvních dnech distancovali. Jejich důvody byly pochopitelné – mnozí z nich stále doufali ve smírnou dohodu s Ruskem a obávali se, že po nevyhnutelné porážce povstání nastanou ze strany Petrohradu těžké represe. Dalším důvodem byl radikální charakter, s nímž červení povstání zahájili a jenž se odrazil i ve zmíněném manifestu povstání.⁶² S radikalitou povstání souvisela i obava z možného opakování *rabace* z dob haličského povstání, jež byla vzhledem k aristokraticky-konzervativnímu charakteru tohoto uskupení logická.

Chaos však panoval i v táboře iniciátorů povstání. Samotný vůdce povstání, jímž se stal na nátlak červených Ludwik Mierosławski, o svém jmenování diktátorem povstání zprvu nevěděl a nepobýval tou dobou ani v Polsku. Prvním skutečným vůdcem se tak stal Stefan Bobrowski, který v předvečer povstání zůstal ve Varšavě sám a dlouhou dobu netušil, zda povstání skutečně vypuklo, neboť se hlavní představitelé Ústředního národního výboru rozjeli do různých koutů Polska, aby zde pomáhali povstání organizovat.⁶³

Vysoká míra decentralizace byla prvkem, který byl ve srovnání s předchozími povstáními pro povstání lednové charakteristický. Zatímco během Kościuszkovy insurekce z roku 1794 a listopadového povstání z let 1830–1831 bojovala proti záborovým velmocem převážně regulérní polská armáda, v případě povstání lednového šlo většinou o izolované skupiny válečníků záškodnickým způsobem boje na polském venkově.⁶⁴ Tuto situaci ilustruje dopis Stefana Bobrowského náčelníkovi Plocké gubernie Zygmuntu Padlewskému: „*Vyhýbej se boji s většími silami a raději*

In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990, s. 309.

⁶² „[...]v první chvíli zahájení svaté války Ústřední národní výbor prohlašuje všechny syny Polska, bez rozdílu víry a rodu, původu a stavu za volné a mezi sebou rovné obyvatele státu. Půda, kterou rolnický Lid obdělával na základě pronájmu či nevolnictví, stává se od této chvíle jeho bezpodmínečným majetkem a věčným dědictvím.“;

„[...] w pierwszej chwili rozpoczęcia świętej walki, K[omitet] C[entralny] N[arodowy] ogłasza wszystkich synów Polski, bez różnicy wiary i rodu, pochodzenia i stanu, wolnymi i równymi obywatelami kraju. Ziemia, którą Lud rolniczy posiadał dotąd na prawach czynszu lub pańszczyzny, staje się od tej chwili bezwarunkową jego własnością, dziedzictwem wieczystym.“ In: KOBERDOWA, *Powstanie styczniowe 1863 r.*, s. 19.

⁶³ ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu*, s. 303.

⁶⁴ FRIEDL, et al., *Dějiny Polska*, s. 386.

*formuj menší oddíly, klidně z 50 lidí [...] odzbrojujte lesní stráž, která vám ochotně odevzdá zbraně, a pohraniční stráž, jelikož pouze to může umožnit převoz zbraní.*⁶⁵

Decentralizovaná byla i Dočasná národní vláda, která vznikla v den vyhlášení manifestu povstání přejmenováním Ústředního národního výboru. Specifickým rysem Dočasné národní vlády, jež byla v průběhu povstání přejmenovaná na Národní vládu, byl fakt, že se jednalo o vládu tajnou, operující souběžně s vládami záborových velmocí. Tato podzemní vláda měla sídlo ve Varšavě, kde působila celé povstání jako konspirační organizace, neboť Varšava byla v rukou ruských sil. Kvůli obtížné komunikaci mezi Varšavou a jednotlivými místy odporu, měli vojvodští a okresní náčelníci rozsáhlé pravomoci, aby byli schopni fungovat nezávisle na hlavním městě.⁶⁶

Povstání se v prvním měsíci svého trvání nerozšířilo v rozsahu, v jaký Dočasná národní vláda doufala. Podle výpočtů Eligiusze Kozłowského se v počátcích jednalo o zhruba 7 000 chabě vyzbrojených povstalců proti 100 tisícům ruských vojáků.⁶⁷ I přes počáteční vojenské neúspěchy⁶⁸ se však povstání nejen udrželo, ale dokonce rozšířilo mimo hranice Království. Do Polska přijel i diktátor povstání Ludwik Mierosławski, který po svých neúspěších ve vojenských operacích na Kujawsku ze země spěšně odjel. Iniciativy se nyní chopili bílí, kterým bylo zřejmé, že povstání bude trvat déle než předpokládali. Jejich cílem se tak stalo povstání co nejdéle udržet a rozšířit jej tak, aby měla polská emigrace v západních velmocích co nejlepší pozici pro dojednání případné pomoci povstání.

Naději na pomoc ze Západu přinesla Alvenslebenova konvence, jež byla dohodou mezi Pruskem a Ruskem o společném postupu při potlačení povstání. Tato dohoda pobouřila veřejné mínění především ve Francii a Velké Británii a přinutila

⁶⁵ „[...] *Unikaj spotkania z wielkimi silami, lecz formując oddziały, choćby z 50 ludzi [...] rozbrajajcie leśną straż, która wam chętnie odda swoją broń, i straż pograniczną, ponieważ to jedynie może umożliwić przewóz broni.*“ In: KOBERDOWA, *Powstanie styczniowe 1863 r.*, s. 25–26.

⁶⁶ Po reformě bílých z 28. 3. 1863 došlo k reorganizaci, jež oddělila civilní a vojenskou správu, obě si však i nadále zachovaly rozsáhlé pravomoci. RAMOTOWSKA, Franciszka. *Tajemne państwo polskie (1862–1864)*. In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, s. 266–267.

⁶⁷ KOZŁOWSKI, *Zarys historii militarnej powstania styczniowego*, s. 313–314.

⁶⁸ Především porážka u Miechowa ze 17. února byla pro Poláky bolestivá, neboť zde byla drtivě poražena jedna z největších povstaleckých jednotek, čítající kolem dvou tisíc dobře vyzbrojených mužů. KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 413.

politické špičky těchto zemí, aby se o polské záležitosti více zajímaly.⁶⁹ Bílí nyní využili situace, kdy diktátor dosazený červenými selhal a jako nového diktátora povstání v březnu prosadili Mariana Langiewicze, veterána z italských bojů za svobodu, který s dílčími úspěchy bojoval na jihu Polského království. Langiewiczowa diktatura však neměla dlouhého trvání, neboť jej ruská vojska zatlačila až do rakouského záboru, kde byl zajat.⁷⁰

I po pádu Langiewiczowoy diktatury pokračovali povstalci v partyzánských bojích. Relativní pasivita ruské strany v jarních měsících roku 1863 se dá vysvětlit obavami, aby veřejné mínění pod dojmem případných krutostí páchaných na Polácích nepřinutilo především Francii a Velkou Británii podniknout vůči Rusku vojenské kroky. V červnu se však zdálo, že hrozba intervence těchto velmocí ve prospěch Polska odezněla. Důvodem pro to byly jednak smírný postoj britského velvyslance v Petrohradě lorda Francise Napiera, jednak vznik tzv. šesti rakouských bodů,⁷¹ jež přesvědčily ruského ministra zahraničí Alexandra Gorčakova, že válka s velmocemi nehrozí.⁷² V samotném Polsku nyní situace pro povstání nevypadala dobře. Národní vláda si již od konce května procházela turbulentním obdobím, neboť 23. května došlo k převratu, kdy moc získalo radikální křídlo červených a po jejich krátké vládě se do čela dostali opět bílí, v jejichž čele stanul Karol Majewski.⁷³

Ze zmíněných důvodů car jmenoval generálním gubernátorem Litvy Michaila Muravjeva, zvaného „Věšatěl“, který začal zemi od května brutálními metodami pacifikovat.⁷⁴ Dalším ruským krokem bylo zavedení agrární reformy, jež zvýhodňovala nemajetné venkovské obyvatelstvo a jejímž cílem bylo odradit

⁶⁹ Srov. DUNIN-WĄSOWICZ, Krzysztof, *Francuska opinia publiczna wobec Postania Styczniowego (1863–1864)*, in: KALEMBKA, Sławomir, *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*, Warszawa 1990; GAŁKOWSKI, Adam, *Wielka Brytania a Powstanie Styczniowe*. In: KALEMBKA, Sławomir, *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*, Warszawa 1990.

⁷⁰ Blíže viz. SZAROTA, Tomasz. Dyktatura Langiewicza a przystąpienie białych do powstania. In: *Przegląd historyczny* 54/2. Warszawa: Instytut Historyczny UW, 1963, s. 270–296.

⁷¹ Jednalo se o požadavky na smírný postup Ruska vůči Polsku od Velké Británie, Francie a Rakouska z června 1863, které byly součástí tzv. druhé nóty. Text šesti bodů In: KOBERDOWA, *Powstanie styczniowe 1863 r.*, s. 37–38.

⁷² WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 111–115.

⁷³ RAMOTOWSKA, *Tajemne państwo polskie*, s. 272–273.

⁷⁴ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 496–497.

venkovské obyvatelstvo od účasti v povstání, čímž se Rusku podařilo z velké části narušit koncepci červených, které počítaly se všelidovým povstáním.⁷⁵

Po těchto krocích ze strany carské vlády a nenaplnění nadějí vkládaných do západních velmocí se nyní oficiálně pod tlakem Agatona Gillera změnila i orientace snah Národní vlády, která přijala koncepci bílých. Již Gillerovi, který se po Langiewiczově pádu stal jednou z nejmýraznějších osobností Národní vlády, začalo být jasné, že Poláci sami povstání nevyhrají. Hlavním cílem povstání se tak mělo stát co nejdelší udržení odporu s nadějí, že na mezinárodní scéně nastane situace, která by nakonec přiměla velmoci, aby povstání aktivně pomohly.

S touto myšlenkou byla diplomacie celého povstání předána do rukou Władysława Czartoryského, který byl hlavou nejvlivnější polské organizace v emigraci, tzv. Hôtelu Lambert. Hrabě Czartoryski měl pokračovat ve snahách o získání zahraniční pomoci.⁷⁶ Po krátkém intermezzu s převratem radikálního křídla červených v této politice postupovala i vláda pod vedením Majewského, v jejímž politickém programu stálo, že pomoc ze zahraničí je možná pouze tehdy, pokud „*Síly naše a úspěchy na bitevním poli nám dovolí získat teritoriální základnu a dospět k vládě, jež nebude muset být tajná.*“⁷⁷

V srpnu došlo k poslednímu většímu pokusu o diplomatickou intervenci ve prospěch Polska ze strany západních velmocí, které zaslaly do Petrohradu v pořadí již třetí nótu.⁷⁸ Ve srovnání s prvními dvěma nótami, a především se zmíněnými šesti body, však třetí nóta již neobsahovala konkrétní požadavky jak situaci zmírnit. Kupříkladu z francouzské verze lze zřetelně vycítit, že císařství již nemělo zájem na Rusko tlačit tak silně jako v předchozích měsících: „*Pokud Rusko neučiní vše, co může pro naplnění umírněných a smířlivých intencí tří velmocí, pokud nebude kráčet*

⁷⁵ GRONIEWSKI, Krzysztof, *Chłopi w Powstaniu Styczniowym a reformy agrarne lat 1861–1864*, s.124–148. in: KALEMBKA, Sławomir, *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*, Warszawa 1990.

⁷⁶ Czartoryski tuto nominaci obdržel již 15. Května. Oficiálně oznámeno veřejnosti to však bylo teprve počátkem července. KOBERDOWA, *Powstanie styczniowe 1863 r.*, s. 35.

⁷⁷ „...gdy siły nasze i sukcesy na polu boju pozwolą nam zyskać terytorialną szeroką podstawę i dojść do jawności rządów“. In: RAMOTOWSKA, *Tajemne państwo polskie*, s. 274.

⁷⁸ Nóty byly Rusku předány třikrát, pokaždé s jiným obsahem. Bylo tak učiněno v dubnu, červnu a srpnu roku 1863. Nóty zaslali vždy Velká Británie, Francie a Rakousko, a ačkoli byl obsah těchto dokumentů dohodnut dopředu, byl v každé verzi trochu odlišný. KOBERDOWA, *Powstanie styczniowe 1863 r.*, s. 36–39.

*po cestě, jež mu ukázaly přátelské rady, bude zodpovědné za důsledky, jaké s sebou může přinést prodloužení vřav v Polsku“.*⁷⁹

Alexandr Gorčakov chápal, že riziko vojenské intervence ze strany Západu stále slábne. V odpovědi na třetí nótu uvedl, že se jedná o vnitřní záležitost Ruska, a že: „*Náš Nejdůstojnější Pán vždy respektoval a zachovával právo ve vztahu k jiným zemím. Jeho Císařská Milost má právo očekávat a vymáhat stejnou míru úcty ze strany ostatních velmocí*“⁸⁰ Mezinárodní situace tak umožnila Rusku v postupu proti povstání dále přitvrdit. Byl odvolán velkokníže Konstantin Nikolajevič, jehož nahradil maršál Fjodor Berg, který po vzoru Muravjeva začal s brutálním potlačováním povstání v Království.⁸¹

V září 1863 došlo ke změně vlády, kdy se po odchodu Majewského dostali do čela opět červení. Tato událost přinesla další boje o moc a s tím související chaos ve vedení. Změnu přinesl až nástup Romualda Traugutta, jenž se stal novým diktátorem povstání.⁸² Traugutt byl od srpna do září v Paříži, kde neúspěšně usiloval o pomoc ze strany tamější vlády. Byl si však vědom faktu, že Západ má nyní ještě menší zájem Polsku pomoci než tomu bylo v létě. Snažil se proto povstání všemi silami udržet a obnovit jeho rozsah s nadějí, že pokud povstání přežije zimu, tak se situace na mezinárodní scéně změní. Jeho cílem bylo obnovení pořádku v řadách vůdců povstání, zvýšení intenzity záškodnických bojů, a především zavedení vlastních reforem jako reakce na ruskou agrární reformu.⁸³ Všechny tyto pokusy však ve výsledku selhaly.

⁷⁹ „*Jeżeli Rosja nie robi wszystkiego, co od niej zależy dla urzeczywistnienia umiarkowanych i pojednawczych intencji trzech mocarstw, jeśli nie wstąpi na drogę, wskazaną jej przez przyjacielskie rady, będzie ona odpowiedzialna za poważne konsekwencje, jakie może za sobą pociągnąć przedłużenie się rozruchów w Polsce [...]*“ In: KOBERDOWA, *Powstanie styczniowe 1863 r.*, s. 39.

⁸⁰ „*Nasz Najdostojniejszy Pan zawsze szanował i zachowywał te zasady.* Tamtéž, s. 40.

⁸¹ Oficiálně tuto funkci obdržel až 8. září. KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 659.

⁸² Blíže viz. BĄKOWSKI, Andrzej, Romuald Traugutt – ostatni dyktator Powstania Styczniowego (1863–1864), in: *Palestra*, Tom 58, Numer 5-6(665-666) (2013), s. 251-253.

⁸³ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 673–677.

1.4. Epilogus

V listopadu 1863 zemřel dánský král Frederik VII. a pozornost západních velmocí, se zaměřila na oblast Šlesvicka-Holštýnska.⁸⁴ Znamenalo to konec všem nadějím povstalců na pomoc ze Západu. Příslušníci polských vlastnických tříd si proto uvědomili, že povstání nemá šanci uspět a tudíž nemá smysl jej nadále platit, proto se začali od povstání distancovat. K tomuto ústupu bohatých vrstev jistě přispěly obavy z následných represí ze strany Ruska. Nemajetné rolnictvo přestalo povstání podporovat kvůli zmíněné carské agrární reformě. Povstání tak ztrácelo podporu klíčových společenských tříd. Stále se sice udrželo vedení v čele s diktátorem Romualdem Trauguttem, avšak další neúspěchy v boji, důrazný postup Ruska a vnitřními neshody povstání dále oslabovaly.

Na přelomu zimy a jara roku 1864 došlo k dalším událostem, které odsoudily lednové povstání k neúspěchu. Rakousko zaujalo v únoru vůči povstání ráznější postoj⁸⁵ a začalo ve svém záboru zatýkat osoby podezřelé z jeho podporování. Se změnou rakouské politiky vůči polské otázce souviselo i zabavování zbraní určených pro povstání, což mělo zapříčinit ztrátu 20 tisíc pušek jen v Haliči.⁸⁶ I Rusku se v této době dařilo odhalovat a zatýkat členy konspirace, především ve velkých městech. V dubnu se Rusům podařilo zatknout i samotného diktátora povstání, Romualda Traugutta.⁸⁷ Likvidace povstaleckého vedení, ztráta podpory ze zahraničí i obyvatel a další neúspěchy v boji – to vše předznamenalo postupný úpadek posledních ohnišť povstání v jednotlivých záborech. Povstání tak od jara začínalo pomalu skomírat, avšak poslední oddíly se vzdaly teprve v roce 1865. Za symbolický konec povstání je však považován říjen 1864 a odjezd Bronisława Brzezińskiego, který po

⁸⁴ Souvislosti mezi lednovým povstáním a sporem o Šlesvicko-Holštýnsko jsou dodnes málo prozkoumány. Nejobsáhlejším dílem, jenž se tomuto tématu věnuje tak dodnes zůstává kniha Juliana Klaczka. KLACZKO, Julian. *Studia dyplomatyczne. Sprawa Polska – Sprawa Duńska*. Svazek 1–2. Kraków: Czas, 1903.

⁸⁵ Více o politice Rakouska vůči lednovému povstání In: ELROD, Richard B., *Austria and the Polish Insurrection of 1863: Documents from the Austrian State Archives*, in: *The International History Review*, Vol. 8, No. 3, 1986, s. 416–437.

⁸⁶ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 706–707.

⁸⁷ RAMOTOWSKA, *Tajemne państwo polskie*, s. 288–289.

Trauguttově zatčení sestavil poslední tajnou vládu z Polska. Povstání tím ztratilo i to poslední zdání vedení.⁸⁸

Situace v jednotlivých záborech se po pádu povstání velice lišila. Především v Haliči se Poláci těšili radě svobod, za něž Rakousko obdrželo podporu polských elit. Halič tak po lednovém povstání nahradila Království v úloze centra rozkvětu polské kultury. V pruském záboru došlo k tzv. berlínskému procesu, který byl však velice mírný a k smrti byli odsouzeni pouze lidé, jimž se podařilo z Pruska uprchnout.⁸⁹ Polská menšina v Prusku a později v Německu rozhodně nepožívala tolik svobod jako v Haliči a musela se proto omezit především na organickou práci. Spolu s ekonomickým vzestupem německých států však došlo i v etnicky polských oblastech k radě modernizačních procesů. Těžké časy pro polskou menšinu nastaly ve sjednoceném Německu především v dobách tzv. *Kulturkampf*, s nímž souvisel růst antikaticismu a později i růst německého nacionalismu, který měl protipolský charakter.⁹⁰

Rusko proti bývalým povstalcům zasáhlo nejtvrději. V ruském záboru byly zahájeny těžké represe, jež v první radě zahrnovaly věznění, popravy, zabavení majetku a vyhnanství na Sibiř osob spojených s povstáním.⁹¹ Dalším krokem byla tvrdá rusifikace a s ní spojená omezení v polském školství. Dále sem patřila opatření proti katolické i řecko-katolické církvi a v neposlední radě represivní kroky vůči šlechtě jako společenské třídě.⁹² Postupně byly rušeny poslední známky autonomie, jež kongresovému Polsku zbyly. Po smrti maršála Berga již nebyl post místodržícího nikým obsazen a samotný název „Polské království“ byl postupně vytlačován označením „Poviselský kraj“.⁹³

⁸⁸ Tamtéž, s. 290.

⁸⁹ FRIEDL, et al., *Dějiny Polska*, s. 398.

⁹⁰ GROT, Zdzisław. Powstanie Styczniowe w zaborze pruskim. In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990, s. 226–246.

⁹¹ Henryk Cederbaum se pokusil shromáždit rozsudky polního soudu ve varšavské citadele. Nalezl jich však pouze zlomek. I tak se mu podařilo shromáždit téměř 500 rozsudků. CEDERBAUM, Henryk. *Powstanie Styczniowe. Wyroki Audytorjatu Polowego z lat 1863, 1864, 1865 i 1865*. Warszawa: G. Gebethner i S-KA, 1917.

⁹² Carský režim považoval šlechtu za nositelku polské národní identity, a tedy i iniciátorku protiruského odporu.

⁹³ ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu*, s. 321.

2. Velká Británie a polská otázka

2.1. Hlavní zásady britské zahraniční politiky v letech 1815–1863

Po pádu Napoleona I. zažívala Velká Británie období mocenského a hospodářského rozkvětu. Díky svému dominantnímu postavení si mohla dovolit setrvávat v tzv. skvělé izolaci,⁹⁴ neboť po většinu 19. století nepotřebovala spojence k prosazování své mocenské politiky. I přes zmíněné dominantní postavení však Británie nebyla vždy zcela nezpochybnitelným hegemonelem. Po konci napoleonských válek ovlivňoval britskou politiku strach z obnovení mocenského postavení Francie, neboť trauma z hrozby vylodění francouzských vojsk zůstávalo živé i po pádu prvního císařství.

Mnoho problémů přidělovalo britským špičkám ruské působení vůči Osmanské říši v oblasti Úžin a na Balkáně, označované jako „východní otázka“⁹⁵ a neméně také tzv. Velká hra.⁹⁶ Právě Francie a Rusko tak byly v první polovině 19. století hlavními konkurenty Spojeného království. Jedním z hlavních cílů v zahraniční politice tak bylo prosazování politiky zachování poměru sil,⁹⁷ tedy udržení stávajícího *statu quo*, kdy žádná z ostatních velmocí nezíská převahu nad těmi ostatními, a nestane se tak hrozbou pro britské zájmy.

S britskou snahou o udržení poměru sil je spojena i snaha o zachování míru. Moc Velké Británie z velké části pocházela z průmyslové výroby a obchodu, kdy obchod zajišťoval suroviny pro britský průmysl. Sílu Británie ukazoval i fakt, že v průmyslové výrobě předčila Francii, Rusko a německé země dohromady.⁹⁸ Obchod

⁹⁴ Anglicky „*splendid isolation*“, jejíž konec se datuje rokem 1902, kdy slabost Velké Británie v oblasti Pacifiku přinutila Británii uzavřít spojení s Japonským císařstvím.

⁹⁵ Anglicky „*eastern question*“.

⁹⁶ Anglicky „*The great game*“. Soupeření Velké Británie a Ruska v oblasti Střední Asie.

⁹⁷ Anglicky „*balance of power*“.

⁹⁸ KENNEDY, Paul. *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500–2000*. Praha: Lidové noviny, 1996, s. 189.

byl tedy jednou z klíčových složek britské moci a jeho ohrožení mohlo mít pro britské mocenské postavení nedozírné důsledky. I proto britské ekonomické liberální myšlení považovalo válku za krajní řešení mezinárodních vztahů, které poškozují obchod.⁹⁹ Situace, kdy jedna velmoc získá na kontinentu převahu na kontinentu a negativně ovlivní britský obchod, byla pro Spojené království krajně nežádoucí. V Británii byly stále živé vzpomínky na situaci v dobách Napoleona I., kdy si Francie díky svému dominantnímu postavení dokázala v téměř celé Evropě vynutit obchodní blokádu namířenou právě proti Spojenému království.

Zachování míru a tedy i zachování plynulosti obchodů, tak bylo jedním z imperativů britské zahraniční politiky. Během řešení tzv. belgické otázky na londýnské konferenci v letech 1830–1831, Henry Temple, třetí vikomt Palmerston, tehdejší šéf *Foreign Office* nepřistoupil ani na vojenskou intervenci, ani na francouzské plány dělení Belgie. Toto veliké vítězství britské diplomacie přineslo zachování poměru sil a stejně tak zachování míru.¹⁰⁰ Belgická otázka však zastínila otázku probíhajícího listopadového povstání v Polsku; zde britská diplomacie nevytvořila ani zlomek úsilí jako v případě Belgie, neboť povstání neohrožovalo poměr sil v Evropě. Především však bylo pro Británii výhodné, že válka s povstalcí vážala Rusku ruce a to se tak nemohlo postavit proti vzniku samostatného belgického státu.¹⁰¹

Velká Británie však rozhodně neřešila všechny problémy mírovou cestou. Potřeba udržet zachování poměru sil a hájit své zájmy v koloniích, když diplomacie selhala – především z těchto příčin Británie v letech 1815–1863 do válek vstupovala.¹⁰² Důvodů pro vojenské řešení otázek měla Británie samozřejmě více, kupříkladu v proslulém incidentu „*Don Pacifico*“ Británie použila své loďstvo, aby na Řecku vynutila zaplacení odškodnění svému občanovi.¹⁰³

⁹⁹ Blíže viz. HOWARD, Michael. *War and the Liberal Conscience*. New York: Columbia University Press, 2008.

¹⁰⁰ ZIEGLER, Paul, R. *Palmerston*. New York: Macmillan, 2003, s. 34.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 36.

¹⁰² List of wars involving the United Kingdom. *Wikipedia* [online]. [cit. 2019-07-28]. Dostupné z: [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_involving_the_United_Kingdom#United_Kingdom_of_Great_Britain_and_Ireland_\(1801–1922\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_involving_the_United_Kingdom#United_Kingdom_of_Great_Britain_and_Ireland_(1801–1922))

¹⁰³ Don Pacifico byl portugalský Žid, který se narodil v Gibraltaru a byl tedy *de iure* britským občanem. V Athénách působil jako generální konzul Portugalska a v roce 1847 jeho dům vyplenil místní dav. Don Pacifico žádal po Řecku odškodnění, jehož se nedočkal, a proto žádal o pomoc

I přes setrvávání ve své skvělé izolaci, však musela Británie často hledat alespoň dočasného spojence. Dělo se tak především v situacích, kdy měla Británie nějaký zájem v nitru evropského kontinentu. Spojené království mělo v polovině devatenáctého století nejsilnější loďstvo na světě a tedy i nezpochybnitelnou převahu na moři. Její pozemní armáda však byla ve srovnání s francouzskou a především ruskou relativně malá.¹⁰⁴ Tento fakt omezoval manévrovací prostor Británie, neboť v oblastech, jež byly blízko u moře, mohlo loďstvo Jejího Veličenstva případné problémy vyřídit většinou snadno a bez cizí pomoci, avšak v otázkách týkajících se vnitrozemí, jako byla například polská povstání, si musela Británie hledat spojence. Paul Kennedy ostatně zastává názor, že britské struktury nebyly schopné v případě většího konfliktu mobilizovat potřebné zdroje, aniž by došlo k větším otřesům ve společnosti.¹⁰⁵ To ukázala i krymská válka, jež s sebou přinesla splnění řady výše zmíněných obav Velké Británie. Tento ozbrojený konflikt probíhající v letech 1853–1856 změnil poměr sil v Evropě a způsobil v Británii řadu politických i sociálních otřesů.

britskou vládu, která později do Pirea poslala loďstvo, které na Řecku odškodnění vymohlo. V tomto případě však lze polemizovat, zda skutečným důvodem pro vyslání loďstva nebylo spíše udržení Řecka v patřičných mezích, v němž měla Británie řadu zájmů, spolu s prostou ukázkou síly. WARD, GOOCH, *The Cambridge history of British foreign policy*, s. 330–331.

¹⁰⁴ KENNEDY, *Vzestup a pád velmocí*, s. 196.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 195.

2.2. Změny v mezinárodních vztazích po krymské válce

„Když je meč jednou taseň, je bezúčelné ohlížet se zpět a zkoumat původ války; Proto jsme rozhazovali naše peníze a dále jsme rozlévali naši krev na Baltu, Černém moři a předtím na zamračených polích před Sevastopolem. „Co jsme tím získali?“ Naše ztráty nás stojí materiální prosperitu, snižují náš vliv, a zapříčinily naše urážení ze strany evropských velmocí; Především jsou však naše ztráty zapsány na opuštěném hřbitově Cathcart's Hill, kde mnoho našich nešlechetnějších a nejlepších leží předčasně ve svých hrobech – vysoká cena za nesmyslnou válku.“¹⁰⁶

Krymská válka neodhalila jen slabost Ruska, ale i Spojeného království. Zatímco v předvečer války si britská veřejnost konflikt s Ruskem přála a z velké části ke vstupu do tohoto konfliktu také přispěla,¹⁰⁷ tak v průběhu války ji začala hlasitě odsuzovat. Přispěly k tomu především novinové články publikované v *The Times*, v nichž byly popisovány hrůzy války, zoufalá nepřipravenost britské pozemní armády a s tím související utrpení vojáků.¹⁰⁸ I kvůli rostoucí vlně odporu ze strany veřejnosti způsobené odporem k válce, odstoupil z pozice předsedy vlády George Hamilton-Gordon, čtvrtý hrabě Aberdeen. Ukázalo se tak, že veřejné mínění je síla, s níž se musí ve Velké Británii počítat a její pozemní vojska, která dokáží snadno porazit domorodé obyvatelstvo v koloniích, nemusí nutně se stejnou bravurou obstát proti evropské velmoci. Velké Británii tak vzniklo nové trauma, které způsobilo v následujících letech nechuť k angažování se v kontinentálních záležitostech.¹⁰⁹

¹⁰⁶ „When the sword is once drawn, it is useless to look back and inquire into the origin of a war; we therefore lavished our treasure and poured forth our blood in the Baltic, the Black Sea, and before the frowning earthworks of Sebastopol. "What did we gain?" Our losses are written in the check to material prosperity, in the diminution of our influence, in slights we subsequently received from the military powers of Europe; and more than all are those losses chronicled in the deserted cemetery of Cathcart's Hill, where so many of our noblest and best lie in their early graves — the costly hecatomb of an unavailing war“. *The Polish Question from an English Point of View*. London: Saunders, Otley & Co., 1863, s. 3–4.

¹⁰⁷ Henryk Wereszycki správně poukazyval na fakt, že se jednalo především o dílo lorda Palmerstona, který dokázal pro válku nadchnout mnohamilionovou střední vrstvu a většinu britského tisku, aniž byl v té době premiérem, či šéfem *Foreign Office*. WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 6.

¹⁰⁸ ROYLE, Trevor. *The Great Crimean War 1854–1856*. New York: St. Martin's Griffin, 2000, s. 246.

¹⁰⁹ KENNEDY, *Vzestup a pád velmocí*, s. 222–223.

Krymská válka měla za důsledek hned několik důležitých změn v mezinárodních vztazích. V první řadě došlo k vážnému narušení jednoty tzv. Svaté aliance, neboť Rakousko nejen že nepodpořilo Rusko, ale vázalo jeho síly na západě tím, že na hranicích mobilizovalo vlastní vojska.¹¹⁰ To bylo Ruskem vnímáno jako zrada, neboť car Rakousku pomohl potlačit revoltu v Uhrách v roce 1849 a podpořil jej i v Itálii.¹¹¹ Rusko po krymské válce zažívalo období šoku, neboť jeho pověst i postavení na mezinárodní scéně velice utrpěly. Po válce bylo v Rusku zahájeno období reform, jejichž cílem bylo překonat zaostalost ve srovnání s ostatními velmocemi, již konflikt na krymském poloostrově odhalil.¹¹²

Francie oproti ostatním velmocím na krymské válce nepochybně získala. Napoleon III. mohl realizovat své osobní a dynastické ambice díky uvolnění ze stisku „koncertu velmocí“. Fantazie Napoleona III. při výběru a realizaci jeho záměrů, které měly Francii vynést na velmocenský vrchol, často nekorespondovala s reálnou dosažitelností těchto cílů. Sám Drouyn de Lhouys, Napoleonův ministr zahraničí, o něm sám prohlásil, že „*císař má nesmírné touhy, avšak omezené schopnosti. Chce uskutečňovat mimořádné věci, je však schopen pouze výstředností.*“¹¹³ I díky zmíněné pasivitě Velké Británie na kontinentu začal císař Napoleon III. podnikat řadu kroků, které měly přepsat politickou mapu Evropy.¹¹⁴ Obnovení přirozených hranic Francie na Rýnu, opětovný zisk vlivu v Itálii a využití polského povstání ve svůj prospěch – všechny tyto plány, a mnoho dalších, které se Napoleon III. po krymské válce jal uskutečňovat, měly za následek rostoucí nedůvěru a nevraživost vůči jeho záměrům.

Británie s nedůvěrou pozorovala francouzské počítání v Itálii a ve středozezemním moři. Itálie vnímala Napoleonovy anexe Savojska, Nice a dalších území jako příliš vysokou cenu za císařovu pomoc při sjednocení. Prusko se obávalo

¹¹⁰ WARD, GOOCH *The Cambridge history of British foreign policy*, s. 354.

¹¹¹ Tamtéž, s. 350.

¹¹² Srov. KENNEDY, *Vzestup a pád velmocí*, s. 218–223.

¹¹³ „*The Emperor has immense desires and limited abilities. He wants to do extraordinary things, but is only capable of extravagances.*“ PRICE, Roger. *The French Second Empire: An Anatomy of Political Power*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 407.

¹¹⁴ Například 22. února 1859 si k sobě císařovna Evženie povolala rakouského velvyslance v Paříži, Richarda Klemense Metternicha a k jeho překvapení mu ukázala na mapě, jak by si představovala budoucí Evropu. V této vizi figurovaly nejrůznější přesuny hranic na kontinentu, mezi nimiž vyčnívaly zisk levého břehu Rýna a značné části Belgie pro Francii. FELDMAN, *Mocarstwa wobec*, s. 12.

ze strany Francie o své území na levém břehu Rýna a Rakousko mj. o Napoleonovy pokusy získat vliv v jihoněmeckých státech. Antagonismus ze strany Ruska, který byl způsobený faktem, že porážka v krymské válce byla převážně dílem francouzských vojsk, posilovala později i francouzská podpora polské otázky.¹¹⁵

¹¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 410.

2.3. Faktory ovlivňující podporu polské otázky Velkou Británií

„Dívaje se na věc očima cizinců, tedy očima jejich zájmů, je těžké nalézt zdůvodnění, proč by měl být nějaký národ nezávislý. Teze obhajující nezávislé a silné Polsko, jež hlásají sami Poláci, a které my sami považujeme za nezpochybnitelné, k našemu zklamání a rozhořčení nedokáží cizí státníky přesvědčit, leda by v nich viděli vlastní zájem.“¹¹⁶

Ve vztazích mezi velmocemi tedy došlo k řadě změn. Pro polskou otázku byly klíčové dvě země, do nichž vkládala polská emigrace i domácí odboj své naděje. V době před samotným povstáním, kdy v Polsku teprve docházelo k prvním známkám nepokojů, to byla tradičně Napoleonova Francie, kde měla polská emigrace vybudované zázemí. Nově to byla také Velká Británie, k níž se s nadějí upínaly zraky Poláků, a kteří i zde, podobně jako ve Francii, začali formovat své organizace. Co mohlo vést Velkou Británii, jež se po krymské válce z velké části stáhla z vměšování do kontinentálních záležitostí k tomu, aby podpořila polské povstání na úkor Ruska?

V oblasti mezinárodních vztahů to byla jistě obava z rusko-francouzského sblížení, jemuž musela Británie čelit. Francii a Rusko vnímali britští politici jako státy, které mohou Spojené království nejvíce ohrozit. Jejich případné spojení by tak v očích britských politických špiček mohlo mít pro Spojené království katastrofální důsledky. Z tohoto důvodu považovali lord Palmerston a britský ministr zahraničních věcí, John Russell, první hrabě Russell za nutné stát za Francií v jejím podporování polské otázky, neboť tato situace udržovala při životě rusko-francouzské napětí. Británie tak byla nucena s Francií spolupracovat.

¹¹⁶ „*Patrząc oczami obcych, a więc oczami interesu, trudno jest znaleźć uzasadnienie, dlaczego jakiś naród miałby być niepodległy. Tezy uzasadniające istnienie niepodległej, silnej Polski wysuwane przez samych Polaków i mimo że są przez nas samych uważane za nie do odparcia, ku naszemu rozczarowaniu czy oburzeniu nie trafiają do przekonania obcym mężom stanu, chyba że widzą w tym interes własny.*“ In: SZUMOWSKI, Tadeusz. *Stosunek Anglii do sprawy Polskiej w roku 1863*, in: „Problemy“, R. 3, 1947, číslo 3, s. 153.

Toho si všiml W. Mosse, který bádá britský postoj k lednovému povstání s ohledem na mezinárodní vztahy: „*Palmerston s Russellem [...] vyjádřili názor, že spolupráce s Napoleonem je nejefektivnějším způsobem, jak zabrzdit jeho ambice.*“¹¹⁷ Existovalo zde však riziko, že pokud by povstání uspělo a došlo by k obnovení polské státnosti, znamenalo by to posílení Francie. Tuto hrozbu vnímal i pruský kancléř Otto von Bismarck, jenž psal britské vládě, že obnovení nezávislosti polského státu by bylo stejné, jako kdyby měla Francie 150 000 vojáků trvale rozmístěných na Visle.¹¹⁸ Takovýto výsledek by ohrozil samotnou existenci Pruska, a tím i poměr sil v Evropě.¹¹⁹

Dalším důvodem, proč britská vláda nad pomocí povstání vůbec uvažovala, bylo obnovení ruských akcí na Balkáně. Této souvislosti si jako první všiml Henryk Wereszycki, který napsal: „*V předvečer lednového povstání [...] anglická politika neměla žádný zájem, jenž by vázal Anglii s Polskem. Nepřímo se objevily pouze tendence k využití problémů, které měla ruská vláda v Polsku, jež měla za cíl zastavení jejích protitureckých pokusů.*“¹²⁰ Britsko-ruské vztahy je však v tomto případě nutné vnímat v širším kontextu.

Hlavním cílem zahraniční politiky Alexandra Gorčakova bylo odčinit porážku z krymské války. Šlo o širší politický koncept, jemuž byla Velká Británie nucena vzdorovat, neboť tyto plány, podobně jako plány Napoleona III., ohrožovaly zachování tolik kýženého „balance of power“. Kromě snah Gorčakova o dosažení spojení s Francií, aby v případě dalšího velkého konfliktu nestálo Rusko proti ostatním velmocem opět osamoceno,¹²¹ to byly i další ruské pokusy o pronikání na Balkán – prostoru, který se měl stát ruským dědictvím po pádu Osmanské říše.¹²²

¹¹⁷ „*Palmerston and Russell [...] expressed the opinion that co-operation with Napoleon was the most effective method of restraining his ambitions.*“ MOSSE, *England and the Polish Insurrection of 1863*, s. 44–45.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 43.

¹¹⁹ Nelze zapomenout ani na tradiční anglickou germanofili, kdy osud německých států zajímal Británii mnohem více než osud Polska. WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 30.

¹²⁰ „*W Przededniu powstania styczniowego [...] politika angielska nie widzia ka żadnych bezpośrednich interesów, wiążących Anglię z Polską. Pośrednio zaznaczała się tylko tendencja wyzyskania kłopotów rządu rosyjskiego w Polsce celem pohamowania jego zapędów antytureckich.*“ In: WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 42.

¹²¹ WARD, GOOCH *The Cambridge history of British foreign policy*, s. 457.

¹²² Gorčakov měl v plánu zahájit akce na Balkáně na jaře roku 1863. Lednové povstání tyto plány překazilo. Tamtéž s. 458.

V této souvislosti je třeba zmínit i další a neméně důležitou část Gorčakovovy politiky, jež souvisela s pokračováním ve „velké hře“ – strategickém konfliktu mezi Británií a Ruskem ve Střední Asii. Oblasti ležící zhruba mezi dnešním Kazachstánem a Pákistánem měly pro Británii sloužit jako nárazníkový prostor, chránící před Ruskem „perlu impéria“ – Indii. Oblast Indie byla pro Velkou Británii esenciální z hlediska prestiže i výdělků, jaké Britskému impériu přinášela. Rusko již delší dobu v oblasti Střední Asie nepodnikalo ráznější kroky. Především povstání sipáhijů z let 1857–1858, ale i problematická otázka Herátu, mohly být Ruskem interpretovány jako ukázka zranitelnosti Británie v oblasti. Udržování lednového povstání co nejdéle při životě, tak bylo pro Británii prostředkem k udržení Ruska nejen od sblížení s Francií a od angažmá v parcelaci osmanské říše, ale měla odpoutat jeho pozornost i od Střední Asie. Je příznačné, že Rusko začalo s akcemi ve Střední Asii, kde postupně zabralo rozsáhlá území, právě v létě 1864,¹²³ tedy v době, kdy byla vojenská moc lednového povstání zlomena.

V souvislosti s britsko-ruskými vztahy se nabízí i další otázka související s pro Británii tolik důležitým obchodem. Zatímco otázka Osmanské říše a Střední Asie Rusko se Spojeným královstvím rozdělovaly, obchod na Baltu a Blízkém a Středním východě je spojovaly. V této značně schizofrenní situaci, kdy měla Británie v jedné oblasti jak mocenské zájmy, které způsobovaly s Ruskem konflikty, tak zájmy obchodní, jež ji nutily ke smíru, vždy vznikala otázka priorit, zda je výhodnější s Ruskem obchodovat či bojovat. Z Ruska tradičně přes Polsko plynula řada surovin potřebných pro britskou výrobu a případný úspěch povstání mohl tyto dodávky narušit.¹²⁴

Je třeba pamatovat i na další důležitý faktor, který ovlivnil přístup Spojeného království k polské otázce, a sice radikalistický charakter lednového povstání. Existovalo riziko, že v případě otevřené podpory nezávislého polského státu by došlo k situaci, která by se mohla stát precedentem, jenž by mohl v Británii iniciovat řadu nežádoucích problémů. V Britském impériu byli dominantním etnikem Angličané, žilo zde však i další množství národnostních menšin, jež mohly dospět k názoru, že

¹²³ HOPKIRK, Peter. *The Great Game. On Secret Service in High Asia*. London: Hachette UK Company, 2006, s. 303–305.

¹²⁴ Srov. KUTOLOWSKI, John F. British economic interests and the Polish uprising, 1861–1864. In: *The Polish Review*, Vol. 29, No. 4, Champaign: University of Illinois Press, 1984, s. 3–25.

pokud Británie podporuje osvobození národa v cizím státě, pak neexistuje důvod, proč by nezávislosti, nebo alespoň autonomie neměly dosáhnout i ony. Obavy z otevření nacionální otázky, která mohla motivovat například irské národní hnutí k eskalování požadavků či dokonce k otevřené vzpouře, tak byly pro Spojené království pádným důvodem k opatrnému postupu vůči polské otázce.

S radikalismem se pojilo i riziko eskalace sociálních otázek. Informace, které se dostávaly z Polska do Británie, především v dobách vlády červených, rozhodně nemohly vyvolat v britské vládě nadšení. Případný export těchto myšlenek do Spojeného království, jenž se ostatně do jisté míry zdařil, díky čilým stykům polské emigrace s britským dělnickým hnutím, byl dalším z rizik, jaké mohla otevřená podpora lednového povstání představovat. Lord Palmerston sice na první pohled tato hnutí podporoval a vyjadřoval k nim sympatie, byl to však pro něj především prostředek ke zvýšení vlastní popularity, jak dokládá hrabě Charles Frederick Vitzthum von Eckstädt: *„Domácí politika Lorda Palmerstona byla v souladu s politikou starých toryů. Podle něj země sklouzla na šikmou plochu demokracie mnohem více než by bylo vhodné. Cítil však, že je jeho povinností jakožto hlavy Liberální strany vzít v potaz liberální hnutí, jehož rozmary se staly mezi anglickým lidem dominantní. Stejně jako Canning prahnul získat popularitu díky podpoře a sympatizování se všemi revolučními hnutími v zahraničí, a poté tuto popularitu použít k udržení revoluce mimo Anglii.“*¹²⁵

Je třeba zmínit i další důležitý prvek, který měl vliv na míru podpory lednového povstání ve Spojeném království, a sice veřejné mínění. Moderní britská industriální společnost se vzdělanými elitami, etablovanou střední třídou a rostoucí alfabetizací nižších tříd byla silou, která efektivně dokázala ovlivňovat věci veřejné. Díky stále dostupnějšímu tisku, který po celé devatenácté století zlevňoval, se nejnovější informace dostávaly k širšímu okruhu čtenářů. Deníky *The Times* a

¹²⁵ „Lord Palmerston's home policy was in unison with that of the old Tory party. His opinion was, that the country had already slipped more than was necessary down the crooked slope of democracy. He felt, however, that it was his duty, as leader of the Liberal party, to take account of the Liberal movements and velleités which had now for once become dominant among the English people. Like Canning, he sought, therefore, to make himself popular by supporting, or at least sympathising with, all revolutionary movements abroad, and then employed his popularity in keeping the Revolution away from England“ In: REEVE, Henry, ed. *St. Petersburg and London in The Years 1852–1864. Reminiscences of Count Charles Frederick Vitzthum von Eckstedt*. Svazek 1. London: Longmans, Green, and CO., 1887, s. 303.

Morning Post byly novinami, které ovlivnily řešení polské otázky nejvíce díky jejich prestiži a vysokému nákladu.¹²⁶

Podle polské emigrace byly Polákům nejvíce nakloněny *Daily News*, *Morning Advertiser* a *Sun*.¹²⁷ *The Times* byly pod vedením Johna T. Delanea rozhodně nevlivnější i přesto, že neměly v Británii největší náklad.¹²⁸ Delanův deník byl zdrojem informací britských elit napříč politickým spektrem a jejich síla spočívala především v tom, že měly pověst nezkorumpovatelného média, které neslouží žádné politické straně, ale pouze zájmům Velké Británie.¹²⁹ I z tohoto důvodu byly k případnému vojenskému řešení polské otázky kritické, neboť na tom Británie podle Delanea neměla žádný zájem. Snaha dobrat se pravdy, a především získat reportáže „z fronty“, které byly mezi čtenáři tolik populární v dobách krymské války, motivovala Delanea, aby do Polska vyslal korespondenta. Sutherland Edwards dostal svému úkolu a v podobě dopisů vycházejících v *The Times* nastínil obraz utrpení Poláků, přičemž umně popsal i politické události a polskou společnost.¹³⁰

Deník *Morning Post* byl vnímán diametrálně odlišně. Na rozdíl od nestrannosti *The Times*, byl *Morning Post* označován jako „Palmerstonovy noviny“.¹³¹ Názory britského předsedy vlády se v článcích v *Morning Post* skutečně často odrážely a díky jeho liberálním postojům měl *Morning Post* větší odbyt u střední třídy než jejich konzervativní konkurent. Lord Palmerston však neměl nad *Morning Post* nikdy absolutní kontrolu a frankofilní postoje tohoto deníku mu nejednou způsobily problémy.¹³² I lord Palmerston vyslal do Polska svého vlastního pozorovatele, kterým se stal cestovatel Laurence Oliphant, jehož cestopisy později vyšly i v knižní podobě.¹³³ Ten strávil v Polsku celkem šest týdnů a nejednu noc proseděl u ohniště s polskými povstalci. Spojil se s Ústředním národním výborem i

¹²⁶ WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 7–8.

¹²⁷ KUTOLOWSKI, *Mid-Victorian Public Opinion*, s. 87–88.

¹²⁸ WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 8.

¹²⁹ PASIEKA, K. S. The British Press and the Polish Insurrection of 1863. In: *The Slavonic and East European Review*. Vol. 42, No. 98, London: University College London, 1963, s. 16.

¹³⁰ Ještě v roce 1863 byly tyto texty editovány a vydány knižně. EDWARDS, Sutherland. *The Polish Captivity: An Account of the Present Position of the Poles in the Kingdom of Poland, and in the Polish Provinces of Austria, Prussia, and Russia*. Svazek 1. London: W. H. Allen & CO, 1863.

¹³¹ PASIEKA, *The British Press and the Polish Insurrection of 1863*. s. 25–26.

¹³² Tamtéž s. 27–29.

¹³³ OLIPHANT, Laurence. *Episodes in Life of Adventure or Moss from a Rolling Stone by Laurence Oliphant*. Edinburgh-London: W. Blackwood and sons, 1896.

Alexandrem Wielopolskim a ve svém svědectví vylíčil situaci povstání jako beznadějnou, když zde viděl naprostou neorganizovanost a neschopné vůdce. Zdůraznil však i hrdinství povstalců a touhu po návratu polských hranic k roku 1772.¹³⁴

Na veřejné mínění dokázaly kromě novin účinně působit i nejrůznější spolky a organizace, v nichž se Britové s oblibou sdružovali. Není možné opomenout ani důležitou úlohu veřejných meetingů, které polská emigrace hojně organizovala za účelem zisku podpory pro lednové povstání.¹³⁵

O vstupu Velké Británie do krymské války rozhodlo z velké části veřejné mínění. To však válku nakonec odsoudilo a přispělo i k pádu vlády lorda Aberdeena.¹³⁶ S rostoucí mocí veřejného mínění tak musely počítat i britské politické špičky a počítali s ní i polští emigranti, kteří se jej pokoušeli ovlivňovat tak, aby vytvořilo potřebný tlak na vládu. Dokud byl britský lid Polákům nakloněn, tak existovala šance, že vláda povstání podpoří. Ve hře bylo mnoho podob podpory – od diplomatické, přes peněžní, ba dokonce i vojenskou, neboť i o tu polská emigrace usilovala. Napětí mezi Ruskem a Velkou Británií na jaře 1863 nebylo menší než v předvečer krymské války. Chybělo zde však několik klíčových prvků, které by Británii přiměly k tak radikálnímu kroku, jakým by byla vojenská intervence ve prospěch lednového povstání.

Jak již bylo řečeno, krymská válka způsobila Spojenému království trauma, které bylo v předvečer lednového povstání stále aktuální. Alexandr II. byl v Británii vnímán jinak než jeho předchůdce Mikuláš I., neboť jeho reformní snahy mu dávaly sympatie jak u britské vlády, tak u veřejnosti. Rozdíl mezi postoji Británie v roce 1853 a 1863 k válce s Ruskem spočíval i v zániku britské Východoindické společnosti v roce 1858, která před krymskou válkou vytvářela silnou válečnou lobby, neboť se obávala o obchodní trasy do Indie.¹³⁷ Povstalcům tak zbývala naděje alespoň na materiální, finanční či diplomatickou pomoc, jíž se polská emigrace i přes zmíněné nevýhody snažila dosáhnout.

¹³⁴ FELDMAN, *Mocarstwa wobec...*, s. 25.

¹³⁵ Meetingy využívala polská emigrace především k oslovení středních a nižších vrstev. JASIAKIEWICZ, *Polska działalność*, s. 126–131.

¹³⁶ Srov. PASIEKA, *The British Press and the Polish Insurrection of 1863* s. 16; WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 6.

¹³⁷ WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 118.

2.4. Britské diplomatické akce ve prospěch lednového povstání

Jednou z hlavních výtek vůči britským diplomatickým akcím v souvislosti s lednovým povstáním je ta, že britské snahy vzpouru uměle prodloužily, čímž Spojené království znatelně přispělo k utrpení polského obyvatelstva.¹³⁸ Není však možné tvrdit, že šlo o záměr, ale spíše o nechtěný výsledek. *Foreign Office* vnímala polskou otázku především jako součást britsko-ruských vztahů, což z ní činilo podružný problém, jehož případné řešení mělo sloužit důležitějším zájmům Velké Británie. Tyto tendence lze často pozorovat i v parlamentních rozpravách, kdy kupříkladu čerstvě po skončení krymské války vystoupil ve Sněmovně lordů lord Lyndhurst, který byl zastáncem ozbrojeného konfliktu s Ruskem a poukázal na to, že Rusko vůči Polákům nedodrží to, k čemu se zavázalo v roce 1815. Na to mu odpověděl ministr zahraničí, George Villiers, čtvrtý hrabě Clarendon, že o všech těchto záležitostech ví, ale doufá, že pod vládou nového cara dojde k nápravě.¹³⁹

V souvislosti s kulminací událostí ve Varšavě, bylo na jaře 1861 v dolní sněmovně předloženo několik požadavků k vydání komunikace mezi *Foreign Office* a britskými orgány v Polsku a Rusku.¹⁴⁰ Je tedy možné vidět, že v řadách poslanců rostl zájem o polské záležitosti a po střelbě ruských vojsk do polských civilistů z 8. dubna, byl lord Palmerston nakonec 2. května nucen v parlamentu vystoupit. Ve své řeči odsoudil ruské počínání a vyjádřil Polákům své sympatie. Palmerston se však snažil vyhnout komentování konkrétních záležitostí, jako byla otázka nezbytnosti takovéto brutality apod. a zdůraznil, že Spojené království nemůže Polákům nijak

¹³⁸ FELDMAN, *Mocarstwa wobec...*, s. 25.

¹³⁹ HPD [online]. House of Lords Hansard. 11 May 1856, Volume 143, Columns 633–639 [cit. 28.07.2019]. Dostupné z: <https://hansard.parliament.uk/Lords/1856-07-11/debates/ae13e052-c9f1-4de1-b9d4-d53c2aa72a43/Poland%E2%80%9494Question>

¹⁴⁰ HPD [online]. House of Commons Hansard. 11 March 1861, Volume 162, Columns 248–249 [cit. 28.07.2019]. Dostupné z: [https://hansard.parliament.uk/Commons/1861-03-22/debates/f44cd64f-1323-415a-837e-](https://hansard.parliament.uk/Commons/1861-03-22/debates/f44cd64f-1323-415a-837e-6499e15ddca9/Poland%E2%80%9494TheDisturbancesAtWarsaw%E2%80%9494Observations)

[6499e15ddca9/Poland%E2%80%9494TheDisturbancesAtWarsaw%E2%80%9494Observations](https://hansard.parliament.uk/Commons/1861-04-19/debates/82b6a407-0579-47a1-8e62-840fa23c3934/Question), HPD [online]. House of Commons Hansard. 19 April 1861, Volume 162 [cit. 28.07.2019]. Dostupné z: <https://hansard.parliament.uk/Commons/1861-04-19/debates/82b6a407-0579-47a1-8e62-840fa23c3934/Question>

pomoci. Tímto se snažil vyhnout palčivé otázce, zda Poláci mají vůbec právo se vůči Rusku bouřit a mít politické požadavky takového rozsahu.¹⁴¹

V této době také došlo ke změně funkce britského konzulátu ve Varšavě. Dříve bylo jeho hlavním úkolem pozorování počtu a pohybů ruských vojsk v Polsku, proto pocházeli zdejší úředníci většinou z řad armády, jako byl např. plukovník Stanton. Nyní se snažili získat polskou veřejnost na svou stranu a získat si větší sympatie než měli u Poláků Francouzi.¹⁴²

Období před vypuknutí povstání se obešlo bez ráznějších diplomatických vystoupení Spojeného království proti Rusku. Zdálo se, jako by si již Evropa zvykla na nový řád, který vznikl po krymské válce, a nikdo jej nechtěl narušovat. Vyjma vystoupení několika poslanců v parlamentu, kteří poukazovali na neprávo, které se ruským přičiněním v Polsku odehrává, se nesly vztahy mezi Londýnem a Petrohradem v poklidném duchu. Ruský velvyslanec v Londýně Philipp von Brunnow tak v červenci 1862 píše ministru vnitra siru Georgi Greyovi, v němž popisuje hladký postup reforem v Polsku.¹⁴³ Ani zprávy z Varšavy nenaznačovaly, že je na Polácích pácháno zlo, když pouhý měsíc před povstáním psal britský konzul Russelovi, že díky zásahům velkoknížete Konstantina je v Polsku zachován právní řád.¹⁴⁴

Rusko bylo v době před povstáním na zmínky o Polsku ve Velké Británii velice citlivé a na příkladu chování Philippa von Brunnowa lze vidět, že se ruská strana snažila v komunikaci s britskými politickými špičkami všechny problémy v Polsku bagatelizovat a minimalizovat tak případný dopad na britsko-ruské vztahy. To do budoucna vzbudilo u řady britských politiků pocit, že právě díky tlaku na polskou otázku lze u Ruska vymoci ústupky v jiných záležitostech. Fakt, že Rusko nebylo v prvních měsících po vypuknutí povstání příliš aktivní v jeho potlačování, Brity utvrdilo v přesvědčení, že stačí, když několik poslanců v parlamentu zmíní brutální postupování Ruska a to se podřídí přáním Spojeného království.

¹⁴¹ GAŁKOWSKI, *Wielka Brytania a Powstanie Styczniowe*, s. 599.

¹⁴² KIENIEWICZ, Stefan. Dwa konsulaty warszawskie wobec powstania warszawskiego. In: *Przegląd Historyczny* 54/2. Warszawa: Instytut Historyczny UW, 1963, s. 188–190.

¹⁴³ *British and Foreign state papers*. Sv. 53., s. 766–767.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 767–768.

Ostatně v dubnu 1861 napsal lord Russell dopis lordu Napierovi, který jej měl předat carovi, v němž šéf *Foreign Office* nastínil svou představu o tom, co by mělo Rusko v Polsku učinit. Na tomto dopise je zajímavé především to, že byl napsán tónem jakoby především na Russelovi závisela rozhodnutí učiněná v Rusku.¹⁴⁵ V roce 1862 došlo ke zhoršení britsko-ruských vztahů kvůli přípravným akcím na Balkáně, které zde Rusko činilo v souvislosti s plánovaným vstupem vojsk na začátku roku 1863.¹⁴⁶ V této souvislosti začaly být dopisy lorda Russella, které posílal do Ruska značně ostřejší. Když se jej Alexandr Gorčakov zeptal, co udělají západní velmoci, až osmanská říše padne, Russell mu odepsal: „*Pokud jde o diskutovanou otázku postupu velmocí [...] vláda Jeho Královského Veličenstva by s Portou ráda prodiskutovala otázku, kdo by měl být polským králem, pokud by povstání vyhnalo Rusy z Polska.*“¹⁴⁷

Doma byl však lord Russell mnohem více zdrženlivý. V březnu 1862 ve Sněmovně lordů promluvil hrabě Carnarvon, který prohlásil, že na nezávislosti Polska nemá Británie zájem, avšak Rusko může na této situaci získat, pouze pokud bude postupovat mírně. Russell mu odpověděl, že jeho funkce mu omezuje v této záležitosti svobodu projevu a pouze obecnými frázemi nastínil situaci v Polsku, přičemž neopomněl zmínit, že carovi mírný postup osobně radil.¹⁴⁸ Situace se opět změnila v souvislosti se sesazením Oty I. Řeckého neboť v otázce jeho nástupnictví potřebovala Británie ruskou podporu.¹⁴⁹ Tím se situace mezi Ruskem a Británií opět zklidnila a to až do samotného vypuknutí povstání.

V únoru 1863 se odehrála v souvislosti s vypuknutím povstání jedna z největších debat v Dolní sněmovně týkajících se záležitostí Polska. Debatu tradičně zahájil Pope Hennessy, jenž byl v parlamentu dlouhodobým zastáncem Poláků. Celkem zde o Polsku hovořilo 22 poslanců, jejichž proslovy byly ovlivněny obrovským vzednutím vášní britské veřejnosti, která nyní cítila silné sympatie

¹⁴⁵ WERESZYCKI, *Anglia a Polska*. S. 31–32.

¹⁴⁶ WARD, GOOCH *The Cambridge history of British foreign policy*, s. 458.

¹⁴⁷ „*Co do dyskusowania z obcami mocarstwami kwestyi [...] rzqd J. K. M tak samo myśli o przedyskutowaniu z Portą pytania, kto miałby być królem tego polskim w razie gdyby powstanie wypędziło Rosyan z tego kraju.*“ In: WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 28.

¹⁴⁸ HPD [online]. House of Lords Hansard. 25 March 1862, Volume 166, Columns 4–19 [cit. 28.07.2019]. Dostupné z: <https://hansard.parliament.uk/Lords/1862-03-25/debates/524bd840-ee64-48ba-bda3-ce6e744d1983/Poland%E2%80%9494Question>

¹⁴⁹ WARD, GOOCH *The Cambridge history of British foreign policy*, s. 609.

k utlačovaným Polákům. I přes vyjádření lítosti nad osudem polského obyvatelstva se však většina poslanců držela nekonkrétních frází o možném postupu. Nikdo z poslanců nevyzýval k ozbrojenému konfliktu a zůstalo tak u odsouzení činů Ruska a politování Poláků. Ani Pope Hennessy ostatně Dolní sněmovnu k ozbrojenému konfliktu nenabádal. Zřejmě byl jako mnoho jiných Britů přesvědčen, že Rusko se bude řídit vůlí poslanců Dolní sněmovny britského parlamentu. Svědčí o tom i fakt, že prohlásil, že Polsko ani žádnou vojenskou pomoc nepotřebuje, protože jediný posel *Foreign Office*, jenž by byl vyslán do Paříže, Vídně či Istanbulu, má stejnou hodnotu jako 100 000 britských vojáků.

Sám Palmerston se k případné intervenci vyjádřil tak, že na základě dohod z Vídeňského kongresu Spojené království má sice právo ji podniknout, ale není k tomu nijak zavázáno. Povinnost intervence má podle lorda Palmerstona pouze v případě části Saska patřící Prusku a Švýcarska. Pope Hennessy byl poté Palmerstonem požádán, aby svou rezoluci stáhl. Ten tak ochotně učinil, neboť podle něj měla mnohem větší hodnotu samotná debata.¹⁵⁰ Opět se tak ukazuje názor panující mezi mnohými Brity, že stačí pouhé slovo anglického gentlemana a Rusko poslechne. Ostatně lord Napier poslal Russelovi 7. února 1863 oficiální dopis od ruské vlády, která v něm přiznávala, že *branka* byla provedena příliš agresivně, ale přesto bylo nutné ji provést.¹⁵¹ Takováto potřeba hájit svou vnitřní politiku před cizím státem nasvědčuje tomu, že Rusko bylo skutečně postojí Britských politických špiček ovlivněno.

Alvenslebenova konvence z 8. února 1863 způsobila mezi britskými politiky šok. Tato dohoda mezi Ruskem a Pruskem, že jejich vojska si smí navzájem překračovat hranice při stíhání polských povstalců a předávat si informace, totiž na první pohled působila jako spojenecká dohoda.¹⁵² V tomto kontextu je třeba zdůraznit, že pruský kancléř Otto von Bismarck byl ve svém úřadu teprve čerstvě a nebyl ještě vnímán jako veliký pokořitel Rakouska a Francie a sjednotitel Německa. Prusko bylo Británií na počátku 60. let devatenáctého století vnímáno jako velmoc druhé kategorie. Stejně tak není možné zapomínat na fakt, že v Británii i díky

¹⁵⁰ HPD [online]. House of Commons Hansard. 27 February 1863, Volume 169, Columns 880–943 [cit. 28.07.2019]. Dostupné z: <https://hansard.parliament.uk/Commons/1863-02-27/debates/4515a671-7a95-4659-9b6c-f5c099a73f3d/AddresMoved>

¹⁵¹ *British and Foreign state papers*. Sv.53, 1868, s. 775–777.

¹⁵² Text dohody In: KOBERDOWA, *Powstanie styczniowe 1863 r.*, s. 25.

královně Viktorii panoval mnohem lepší vztah k Němcům než k Polákům a v případném úspěchu polské otázky viděla ohrožení německého prostoru ze strany Francie. Robert Frank Leslie poukázal na to, že královna rozhodně nebyla nakloněna polskému povstání příznivě a i v případě, že by britské veřejné mínění dokázalo ovlivnit vládu, tak by odpor královny mohl mít za následek konstituční krizi.¹⁵³

Existovaly však obavy, že se Bismarck pokusí posílit Prusko útokem na Rakousko, kdy se předtím domluví s Francií na její podpoře.¹⁵⁴ Proto již od konce roku 1862 se Británie snažila činit nátlak na Viléma I., aby Bismarcka odvolal.¹⁵⁵ K realizaci Alvenslebenovy konvence však nikdy nedošlo. Důsledkem tohoto Bismarckova tahu tak bylo, že poté co ujistil Británii, že nemá na dalším sblížování s Ruskem zájem, se mohl s klidem stáhnout ze scény.¹⁵⁶ Británie se nyní obávala mnohem více toho, že se Francie pokusí zaútočit na Prusko a získat tak levý břeh Rýna a pozornost Británie se odvrátila Bismarckovy politiky.¹⁵⁷ Dalo by se tedy souhlasit s W. Mossem, že neúspěšné diplomatické intervence tří mocností z roku 1863 byly počátkem Bismarckových úspěchů.¹⁵⁸

Lord Russell nechal 4. března poslat lordu Napierovi instrukce, aby sepsal zprávu ruskému ministerstvu zahraničních věcí, v níž stál požadavek na ukončení krveprolití a navrácení Polákům práv a institucí, jež jim byly garantovány v roce 1815.¹⁵⁹ Jednalo se tak o první oficiální podporu polské otázky vládou Velké Británie. Po krizi, která nastala kvůli Alvenslebenově konvenci se stalo pro Británii klíčové udržet společné porozumění s Francií a odvést její pozornost od Pruska. Nejlepším prostředkem k tomu bylo vedení politiky proti Rusku, kdy společný diplomatický nátlak Británie, Francie a Rakouska měl Rusko donutit k ústupkům v polské otázce. Tato akce měla uklidnit veřejné mínění ve Spojeném království i ve

¹⁵³ LESLIE, Robert F. Brytyjska opinia publiczna a powstanie styczniowe. In: *Przegląd Historyczny* 54/2. Warszawa: Instytut Historyczny UW, 1963, s. 207.

¹⁵⁴ Předpokladem bylo, že za tuto podporu podobně jako v případě Cavourovské Sardínie, Bismarck Francii předá nějaké území – počítalo se s tím, že se bude jednat o západní břeh Rýna.

¹⁵⁵ WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 52–53.

¹⁵⁶ Sir Andrew Buchanan, velvyslanec v Berlíně zaslal lordu Russellovi záznam o svém rozhovoru s Bismarckem, z něhož vyplývalo, že pruský kancléř se necítí dohodou s Ruskem zavázán a nehodlá podle ní jednat, neboť nebyla ratifikována. FILIPOWICZ, *Confidential correspondence*, s. 116–119.

¹⁵⁷ MOSSE, *England and the Polish Insurrection of 1863*, s. 42.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 28.

¹⁵⁹ FILIPOWICZ, *Confidential correspondence*, s. 141.

Francii, jež by ocenilo, že Polákům už není pácháno žádné příkoří. Cílem bylo také znemožnit případné sblížení Francie a Ruska.

O projektu společné nóty, kterou by tři velmoci zaslaly Rusku, hovořil lord Palmerston v Dolní sněmovně již 27. února 1863.¹⁶⁰ Již 4. března zaslal Drouyn de Lhouys žádost o upřesnění podrobností tohoto společného projektu. Palmerston se touto akcí snažil udržet iniciativu na britské straně a tím zamezit případným nežádoucím akcím ze strany Francie. I z tohoto důvodu bylo bedlivě sledováno počínání rakouského velvyslance v Paříži, knížete Richarda Metternicha neboť lord Russell se obával, že by porozumění mezi Rakouskem a Francií mohlo jeho plány překazit. Britský velvyslanec v Paříži, Henry Wellesley, 1. hrabě Cowley proto psal v polovině března lordu Russelovi: „*Metternich se vrátil, a pokud vím, tak s sebou nepřivezl nic kromě civilních zpráv a ujištění o důvěře.*“¹⁶¹ I přes Russellovy obavy však Rakousko v této situaci stálo na straně Británie. Stále trval spor Rakouska s Pruskem o německý prostor, s Ruskem o oblasti na Balkáně, a vzhledem k nevypočitatelnosti Napoleona III. tak bylo přimknutí k Británii pro Podunajskou monarchii logickým krokem.

V souvislosti s přípravou nót je důležité zmínit dopis lorda Russella lordu Cowleymu z 19. března. V něm je Russell až podivuhodně upřímný, kdy píše: „*Můj Drahý Cowley, doufám, že s Drouynem vytvoříte nějaké slabé i silné, a zároveň smířlivé vyhrožování, které bude říkat více, než co samo znamená a znamenat bude více, než co říká ve formě nóty, pod kterou se budou moci podepsat všechny velmoci, které nemají v Polsku ani ty nejmenší zájmy. Ptám se sám sebe – co potom? Jedinou odpovědí jakou si mohu dát je, že pokud si Poláci nějak dokáží vytvořit nezávislé Polsko, pak jej uznám. Ale nemyslím si, že bychom měli utratit 100 milionů liber šterlinků na obnovu Polska*“¹⁶² Lord Russell tedy skutečně viděl Polsko pouze jako

¹⁶⁰ HPD [online]. House of Commons Hansard. 27 February 1863, Volume 169, Columns 936–937 [cit. 28.07.2019]. Dostupné z: <https://hansard.parliament.uk/Commons/1863-02-27/debates/4515a671-7a95-4659-9b6c-f5c099a73f3d/AddresMoved>

¹⁶¹ „*METTERNICH is returned, and, as far as I know, brings nothing with him but civil messages, and assurances of confidence in France.*“ FILIPOWICZ, *Confidential correspondence*, s. 259.

¹⁶² „*My Dear Cowley, I hope you and Drouyn will hit upon some mild, strong, conciliatory, threatening, saying more than it means, and meaning more than it says form of a note to which all the powers who have none of the booty of Poland in their purses can subscribe. I ask myself what then? The only answer I can give myself is, that if the Poles can make anyhow an independent Poland, it ought to be acknowledged. But I do not think that we ought to spend 100 millions of money in restoring Poland.*“ WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 70.

prostředek k prosazování britských zájmů jinde ve světě a neměl v úmyslu jeho osvobození reálně pomáhat vyjma případů, kdy by to bylo v souladu se zájmy Spojeného království.

Po sporech mezi třemi stranami o tom, zda se má nóta odeslat do Petrohradu společně a zda mají být všechny stejné nebo zda mít v každé verzi odlišný text, rozhodl lord Russell, že mají být stejné, ale zaslány mají být odděleně.¹⁶³ Každá velmoc však nakonec vytvořila svoji vlastní mírně odlišnou verzi nóty. Ty byly do Petrohradu zaslány počátkem dubna. V britské verzi byl přítomen požadavek na navrácení práv Polákům z roku 1815 a naznačeno, že Polské království je v ruskou Ruska pouze z vůle států, které tak rozhodly na Vídeňském kongresu.¹⁶⁴ Nóta nicméně neobsahovala nic nového, co by Rusku již dříve nebylo v Británii vyčteno. Alexandr Gorčakov z těchto diplomatických akcí nemusel mít obavy, neboť už samotný fakt, že nóty byly zaslány odděleně a každá z nich měla jinou podobu, nasvědčovalo tomu, že tři velmoci nejsou v úplné shodě. Nóty ostatně nebyly podpořeny žádnou formou vojenské koalice, takže vyzněly jako prázdná slova.

Počátkem května rostlo britsko-ruské napětí. Jeho příčinou byl vrchol, jakého v této době dosáhla popularita polské otázky v Evropě. Lord Palmerston, který své jednání často podřizoval náladám, jež aktuálně panovaly ve společnosti, proto 6. května poslal Alexandru Gorčakovovi návrh na roční zastavení palby a předání administrace Království do rukou Poláků. Zároveň však odmítl žádost polské emigrace, aby byli povstalci uznáni za válečnou stranu.¹⁶⁵ Rusko se pro jistotu začalo připravovat na válku a vypracovalo plán na vyzbrojení pěti pevností v polském Království.¹⁶⁶ Bylo tak učiněno navzdory faktu, že lordové Palmerston a Russell po válce netouží, Francie ji sama nezahájí a Rakousko bez britské pomoci nic nepodnikne.

Britsko-ruské napětí z května 1863 však bylo chvilkovou záležitostí a chuť pokračovat v diplomatickém tlaku na Rusko u tří mocností znatelně klesala. Bylo však nutné v ní pokračovat, dokud se veřejnost o polské záležitosti zajímala, a především si Napoleon III. i lord Palmerston chtěli zachovat tvář. Celkem byly

¹⁶³ FILIPOWICZ, *Confidential correspondence*, s. 304.

¹⁶⁴ *British and Foreign State Papers*. Sv.53, s. 866–869.

¹⁶⁵ GAŁKOWSKI, *Wielka Brytania a Powstanie Styczniowe*, s. 602.

¹⁶⁶ Tamtéž. Loc. Cit.

zaslány mocnostmi do Petrohradu tři nóty.¹⁶⁷ Druhá nóta z července v sobě obsahovala i zmíněných šest rakouských bodů, kde byly sepsány konkrétní požadavky konkrétní požadavky na to, co má Rusko v Polsku učinit. Třetí nóta již byla pouhým doporučením bez konkrétních požadavků. Tím skončily oficiální britské diplomatické akce na pomoc povstání. Na podzim začal odeznívat zájem britské veřejnosti o polskou věc a pozornost *Foreign Office* poutaly věci jinde ve světě. Tento projekt lorda Palmerstona neměl v podobě, v jaké byl realizován, nejmenší šanci uspět a ani sám Palmerston jej nebral příliš vážně.¹⁶⁸ Spojené království tak nemělo nejmenší zájem v diplomatických intervencích nadále pokračovat a snaha emigrace nemohla na tomto postoji něco změnit. Řada pokusů, jako byl například dopis Władysława Czartoryského lordu Russellovi v září 1863, v němž se domáhal, aby byli povstalci uznáni za válečnou stranu, tak přišla vniveč.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Přesněji devět, neboť především v případě první nóty se od sebe navzájem v drobnostech lišily.

¹⁶⁸ JASIAKIEWICZ, Wojciech. The British political standpoint concerning the January uprising until april 1863. In: *Zeszyty naukowe wyższej szkoły pedagogicznej w Bydgoszczy*. Vol. 21, No. 2. Bydgoszcz: Studia pedagogiczne w Bydgoszczy, 1987, s. 62.

¹⁶⁹ *Polska działalność dyplomatyczna 1863–1864*, s. 365.

3. Polská emigrace ve Velké Británii

3.1. Formování polské emigrace po listopadovém povstání

Takzvaná velká emigrace, která vznikla po porážce listopadového povstání, se stala hlavní silou propagace polského patriotismu ve světě. Ono „velká“ v označení polské emigrace rozhodně nepocházelo od počtu emigrantů, jichž bylo podle výpočtů Sławomira Kalembki po Evropě v letech 1831–1847 zhruba 11 000.¹⁷⁰ Velikost polské emigrace se tak vyznačovala spíše politickou aktivitou, kulturní a ideovou tvořivostí než pouhým množstvím emigrantů. V řadách polských uprchlíků po listopadovém povstání byli zprvu především lidé aristokratického původu a jiných majetných vrstev, jako byli důstojníci, či neurození statkáři. Od roku 1846 začalo docházet ke změně v sociálním složení polské emigrace, neboť na západ začalo přijíždět stále více příslušníků nižších společenských vrstev, jako byli dělníci, řemeslníci a chudá inteligence. Tito lidé často v Anglii pracovali manuálně a měli tak styky s britským dělnictvem, díky čemuž mohli vzněcovat sympatie k Polsku i mezi nižšími vrstvami.¹⁷¹ Nejvíce emigrantů bylo tradičně ve Francii, avšak ani ve Velké Británii nebyl jejich počet zanedbatelný.¹⁷²

Polští emigranti začali v zahraničí tvořit organizace a uskupení, které zastávaly nejrůznější politické názory. Pro velkou emigraci tak platilo polské rčení, že *„kde jsou dva Poláci, tam vzniknou tři politické strany“*. Nejvýznamnější emigrační organizací se stal proslulý Hôtel Lambert, jehož název byl odvozován od sídla v paláci na ostrově sv. Ludvíka v Paříži, který zakoupil kníže Adam Czartoryski v roce 1843.¹⁷³ Hôtel Lambert se stal centrem polských konzervativně smýšlejících emigrantů a slučoval tak především zámožné vrstvy. Prestiž a majetek lidí spojených s Hôtelem Lambert této organizaci otevíraly dveře na vysokých místech v západních

¹⁷⁰ KALEMBKA, *Wielka Emigracja*, s. 58.

¹⁷¹ JASIAKIEWICZ, *Polska działalność...*, s. 45.

¹⁷² Podle Kalembki to bylo koncem 30. let zhruba 700 osob a jejich počet rapidně rostl. KALEMBKA, s. *Wielka Emigracja* s. 58.

¹⁷³ Tamtéž, s. 133.

státech. Po smrti Adama Czartoryského v roce 1861 převzal vedení Hôtelu Lambert jeho syn Władysław, který pokračoval v otcově odkazu.¹⁷⁴

Druhým nejvýznamnějším politickým uskupením polských emigrantů byla Polská demokratická společnost.¹⁷⁵ Tato organizace měla radikálnější postoje než Hôtel Lambert, mezi něž patřil i požadavek na zrovnoprávnění poddaných.¹⁷⁶ Ve srovnání s uskupením kolem hraběte Czartoryského však Polská demokratická společnost postrádala lesk a finance Hôtelu Lambert. Její pozice byla proto složitější a nedostávalo se jí zdaleka takové podpory na nejvyšších místech. Nevýhodou byly i vnitřní rozpory, které pozici a činnost Polské demokratické společnosti dále ztěžovaly.¹⁷⁷ Dalším důvodem, proč nebyla Polská demokratická společnost tolik akceptována, byla její častá spolupráce s místními radikály, což vzbuzovalo odpor u vlád v západních zemích. Nejinak tomu bylo ve Spojeném království, kde se této organizaci nepodařilo, na rozdíl od Hôtelu Lambert, ve větším ovlivňovat britské elity.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Své vzpomínky na vedení Hôtelu Lambert sepsal hrabě Władysław Czartoryski ve svých pamětech. CZARTORYSKI, *Pamiętnik*.

¹⁷⁵ Polsky „Towarzystwo Demokratyczne Polskie“.

¹⁷⁶ ZDRADA, Jerzy. *Wielka Emigracja po Powstaniu Listopadowym*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987, s. 34.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 37–39.

¹⁷⁸ Srov. BROCK, Peter. Polish Democrats and English Radicals 1832–1862: A Chapter in the History of Anglo-Polish Relations. In: *The Journal of Modern History*. Vol. 25, No. 2. Chicago: The University of Chicago Press, 1953, s. 139–156.

3.2. Působení polské emigrace v Británii

Počátkem 60. let se v Británii zvýšila politická aktivita polských emigrantů. Tato nová vlna mohla zčásti stavět na základech, které zde byly postaveny již ve 30. letech. Władysław Czartoryski spolu s Władysławem Zamoyskim založili v Londýně pobočku Hôtelu Lambert již v roce 1861. Kromě snah Czartoryského a Zamoyského v Londýně působilo hned několik dalších spolků a organizací. Mezi nejúspěšnější patřila levicová Delegace polské emigrace,¹⁷⁹ jež měla za cíl výběr příspěvků na pomoc polským uprchlíkům.¹⁸⁰ Prvním oficiálním představitelem Polska v souvislosti s lednovým postáním v Británii se stal Józef Ćwierciakiewicz, kterého poslal do Londýna v roce 1862 Ústřední národní výbor.¹⁸¹

Ćwierciakiewicz však neznal místní podmínky a neuměl hovořit anglicky, dokázal se však dostat do kontaktu s Polskou demokratickou společností a díky ní začal spolupracovat s britskou dělnickou organizací *The Bee Hive*. Podílel se také na organizaci prvního polského meetingu z 3. března 1863 a spolupodílel se i na zajištění lodi, jež měla převézt na Litvu zbraně pro povstalce.¹⁸² Není tedy pravdou, že se mu nepodařilo ničeho dosáhnout, jak tvrdí Henryk Wereszycki.¹⁸³ Poté, co Národní vláda předala diplomacii do rukou Władysława Czartoryského v květnu 1863, byl vybrán na místo hlavního polského agenta v Londýně Władysław Zamoyski.

Díky Zamoyského schopnostem se londýnská pobočka Hôtelu Lambert stala nejvlivnější polskou organizací ve Velké Británii. Úspěšně se jí dařilo ovlivňovat řadu britských politiků i denní tisk a organizovat nejrůznější propagační meetingy. Zamoyski se stal tváří polské emigrace v Londýně a jeho snahy výrazně přispěly k rozšíření zájmu o polské záležitosti v britské společnosti. Osobně dokonce psal proslovy některých poslanců v parlamentu, které se mu podařilo přesvědčit o

¹⁷⁹ Polsky „Delegacja Emigracji Polskiej.“

¹⁸⁰ JASIAKIEWICZ, *Polska działalność...*s. 46.

¹⁸¹ CZARTORYSKI, *Pamiętnik*, s. 136–137.

¹⁸² KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 408–409.

¹⁸³ WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 119.

nezbytnosti upozornit na dění v Polsku.¹⁸⁴ Mezi nejhrolivější agitátory za polskou věc v parlamentu patřili Pope Hennessy, irský katolík, který měl logicky s polským hnutím mnoho společného a George Denman, vlivný advokát.¹⁸⁵ Otázkou pro Poláky byl samozřejmě především dopad těchto projevů na reálnou pomoc ze strany Británie.

Manželka Władysława Zamoyského, jež se taktéž velice aktivně podílela na propagaci polské věci, si v jednom z dopisů povzdechla: *„Vracím se z dolní sněmovny. Pan Denman splnil svůj úkol dokonale [...] Poslanci zůstali na svých místech a už jen to je dost, ale také to není nic navíc. Když měl svůj dlouhý proslov, napadala mě myšlenka, že to musí být velice nezajímavé pro ty, kterých se to přímo netýká, avšak nastaly momenty, kdy jej se zájmem poslouchali... Potom lord Palmerston vstal a potvrdil pravost Denmanových tvrzení. Každé jeho slovo bylo doprovázeno bouřlivým potleskem; pomyslela jsem si, že v dolní sněmovně nerozhoduje o úspěchu proslovu obsah, ale osobnost, která jej přednese.“*¹⁸⁶

Sami členové parlamentu, kteří byli v přátelském vztahu se Zamoyským často nebyli vždy přesvědčeni, že má takováto agitace smysl. Lord Clarendon poslal Zamoyskému dopis, v němž píše: *„Sám víš nejlépe, co může posloužit tvé vlasti, ale soudě podle mých zkušeností za posledních 30 let, se musím přiznat, že nevidím žádný přínos v takovémto druhu intervence, vyvolané rozpravami v parlamentu. Zdá se mi, že pouze dráždí autokrata a dávají mu výmluvy k pokračování v páchání zla, aby mu nikdo nemohl vyčíst, že podléhá cizímu nátlaku. Možná mi odpovíš, že mlčením se ničeho nedosáhne a že už tak je situace zlá, a tudíž odvolání se k veřejnému mínění nemůže ničemu uškodit. Dej Bože, aby tomu tak bylo, ale nemám naději, že by z těchto rozprav mohlo vzejít cokoli dobrého.“*¹⁸⁷ Władysław Zamoyski

¹⁸⁴ Např. pro Pope Hennessyho, který byl dlouhodobým agitátorem za polskou věc, byly proslovy často psány Zamoyského spolupracovníky. Tamtéž, s. 82.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 26, 82.

¹⁸⁶ *„W tej chwili wracam z izby gmin. Pan Denman wywiązał się ze swego zadania wspaniale [...] Posłowie pozostali na miejscu i to już dużo, ale też nic pozatem. Póki on wypowiadał swą długą mowę, mimowoli nasuwała mi się myśl, jakie to musí być niezajmujące dla tych, których wprost nie dotyczy. Jednak chwilami z wielką uwagą słuchano... Potem Palmerston powstał i potwierdził prawdziwość twierzeń Denmana. Każde jego słowo przyjęte było oklaskami; pomyślałam sobie, że w izbie gmin nie treść stanowi o powodzeniu mowy, ale osobistość, która mowę wygłasza.“* Jeneral Zamoyski, Sv. 6, s. 394.

¹⁸⁷ *„Sam wiesz najlepiej, co może oddać przysługę twemu krajowi, ale sądząc z doświadczenia ostatnich lat 30, wyznaję, że nie mogę dojrzec żadnej korzyści w tego rodzaju obcej interwencji,*

však ve svých snahách vytrval až do konce povstání. Zatímco se Zamoyski soustředil především na politickou činnost, ostatní polské organizace se věnovaly převážně dobročinnosti.

3.2.1. Meetingy a veřejné sbírky

Veřejné meetingy byly ve viktoriánské Anglii vhodným prostředkem k propagaci polské otázky, neboť na těchto akcích bylo možné oslovit širokou veřejnost bez větších finančních nákladů. Emotivní projevy, nejrůznější výzvy a popis beznadějně situace v jaké se polský národ ocitl – taková byla témata prvních polských meetingů v Británii. Klíčovým člověkem, který měl za úkol meetingy organizovat byl Feliks Napoleon Żaba.¹⁸⁸ Toto pověření obdržel v polovině roku 1863 a svého úkolu se zhostil velice energicky, kdy začal objíždět celý britský ostrov ve snaze získat sympatie Britů vůči povstání.¹⁸⁹ S Feliksem N. Żabou však došlo i ke změně charakteru meetingů, neboť londýnská emigrace si povšimla, že po zaslání nót došlo k přitvrzení ze strany Ruska vůči povstalcům. Nově tak začalo docházet k větší kritice britské vlády a řečníci se více odvolávali na pomoc, jíž Británie poskytla Řecku v roce 1826 a Belgii v roce 1830.¹⁹⁰

Podpora těchto meetingů ze strany Britů nebyla často nezištná, kdy se mnozí snažili polskou otázku využít ke svým vlastním politickým cílům. Pope Hennessy jistě chtěl propojit polskou otázku s otázkou irské svobody, neboť aktivní pomoc Velké Británie při osvobození polského národa, mohla dát irskému hnutí potřebné argumenty pro prosazení vlastní nezávislosti. V případě Hennessyho však šlo o skutečně přátelský postoj jednoho příslušníka utlačovaného národa k druhému. Velice rozdílný byl přístup *Foreign affair committees* Davida Urquharta, které

wywołanej przez rozprawy parlamentarne. Zdaje mi się, że eone drażnią tylko autokratę i dostarczają mu wymówki do trwania w złem, żeby nie można go posądzić o uleganie naciskowi obcemu lub wpływow. Odpowiesz, może słusznie, że milczeniem niczego się nie dokaże i że tak już jest źle, że gorzej być nie może, a zatem odwołanie się do opinii publicznej nie może zaszkodzić. Daj to Boże, ale nie mam nadzieji, żeby co dobrego wyjść mogło z tych rozpraw. Jenerał Zamoyski, Sv. 6, s. 393.

¹⁸⁸ LEWAK, *Polska działalność dyplomatyczna 1863–1864* s. 343–344, 348–351.

¹⁸⁹ JASIAKIEWICZ, *Polska działalność...*, s. 126–130.

¹⁹⁰ Srov. JASIAKIEWICZ, *Polska działalność...*, s. 126–127.

prováděly důraznou protiruskou kampaň a polské záležitosti pro ně byly pouhým prostředkem k dosažení Urquhartových cílů.¹⁹¹

Největší meeting se odehrál již 17. března 1863 v londýnském Guildhall.¹⁹² Šlo o nejrozsáhlejší manifestaci organizované v souvislosti s událostmi v Polsku. Účastnila se jej řada významných osobností a měla široký dopad na britskou společnost. Takto vysoká míra zájmu o polské záležitosti již neměla v britské společnosti až do konce povstání nastat. O meetingu informovala řada novin – nadšený článek z *Morning Post*¹⁹³ i ten méně nadšený z *The Times*¹⁹⁴ byly ukázkou toho, že i ty nejvlivnější britské deníky se o polské snahy v Británii zajímaly. Na tento meeting se později odvolával v dolní sněmovně i Pope Hennessy, když se snažil ukázat míru podpory a sentimentu, jakou Britové Polákům prokazovali.¹⁹⁵

S meetingy souvisely i výzvy k britské veřejnosti, aby přispěla a pomohla tak polským povstalcům. Menší dary na podporu povstání poskytovali jednotlivci i nejrůznější britské spolky a organizace. Částku 10 liber šterlinků předala do rukou Zamoyského i Florence Nightingalová na pomoc nemocným a raněným.¹⁹⁶ Sbírkou peněz byly organizovány již před povstáním, avšak po vypuknutí bojů v Polsku nabraly tyto snahy na intenzitě. Nyní je už nepořádali pouze Poláci, ale začaly tak činit i některé noviny jako kupříkladu londýnské *Morning Star*, kterým se povedlo vybrat více než 300 liber šterlinků, jež byly později použity k financování přepravy polských důstojníků do Polska.¹⁹⁷

¹⁹¹ Tamtéž, s. 131–132.

¹⁹² *Polska działalność dyplomatyczna 1863–1864*, s. 319.

¹⁹³ Sympathy with Poland. In: *Morning Post*. London. 18. 3. 1863.

¹⁹⁴ Redaktor si pokládal otázku, zda mají tyto meetingy vliv na Rusko, a zda tedy mají vůbec smysl. Russian Poland. In: *The Times*. London. 18. 3. 1863.

¹⁹⁵ HPD [online]. House of Commons Hansard. 20 July 1863, Volume 172, Column 1106 [cit. 27.7.2019]. Dostupné z: <https://hansard.parliament.uk/commons/1863-07-20/debates/22d45b95-8d4a-4f58-b3b6-76a03f5de6cf/AffairsOfPoland>

¹⁹⁶ JASIAKIEWICZ, *Polska działalność...*, s. 50.

¹⁹⁷ JASIAKIEWICZ, *Polska działalność...*, s. 58.

3.2.2. Ruské reakce na polskou propagandu

Hlavním představitelem odporu proti polským akcím v Británii byl ruský velvyslanec v Londýně Philipp von Brunnow. Tento starý a zkušený politik měl v Londýně lepší konexe než Zamoyski a často se mu dařilo polské snahy mařit, nebo alespoň brzdit. Již v únoru 1856 si Zamoyski v dopise své ženě stěžuje, že: „*Zklamalo mě, že jsem věřil v ruskou hrdost. Zapomněl jsem, že jsou to Tataři bez kouska cti [...] Brunnow se líská jako pouliční pes.*“¹⁹⁸ Brunnow vynaložil všechno své úsilí, aby polské povstání bagatelizoval a nedopustil tak ke společné britsko-francouzské akci proti Rusku.¹⁹⁹

Ruský velvyslanec se proto často stýkal se špičkami britské politiky, mj. i s lordem Russellem a lordem Palmerstonem, které se snažil přesvědčit o tom, že i ty nejbrutálnější akce z ruské strany vůči povstalcům mají své odůvodnění. Dařilo se mu tak alespoň z části odrážet efekty polské propagandy, kdy poukazoval na to, že i polská strana používá nevybíravé prostředky. Lord Russell po setkání s von Brunnowem, během nějž spolu hovořili o nástupu maršála Berga v Polsku, napsal lordu Napierovi, že „*Baron Brunnow odpověděl, že povstalci páchali s divokou krutostí hrozivé zločiny, což dalo důvod k odplatě.*“²⁰⁰

Kromě působení na špičky britské politiky, aby odmítly podpořit polskou otázku, se nejznámější protiakcí ruského velvyslance stala tzv. Stylesova aféra, kde von Brunnow sehrál významnou úlohu. Plány na vytvoření polsko-britské legie měly stejný cíl, jako snahy o vytvoření polského loďstva – dosáhnout toho, aby západní velmoci uznaly polské povstalce za válečnou stranu. Verbování měl na starost Alfred Styles, veterán z italské války za nezávislost. Brunnow se o této akci dozvěděl a apeloval proto u britské vlády za zastavení této akce. Pod tlakem von Brunnowa došlo k zatčení Stylese, který byl obviněn z verbování dobrovolníků do cizí armády.

¹⁹⁸ *Jeneral Zamoyski*, Sv. 6, s. 196.

¹⁹⁹ WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 26.

²⁰⁰ *Baron Brunnow had replied that dreadful crimes of savage cruelty had been perpetrated by the insurgents, and had given rise to acts of retaliation.* FILIPOWICZ, Tytus, *Confidential correspondence...*s. 350.

Tento pokus zdiskreditoval Władysława Zamoyského, který byl se Stylesem v kontaktu a vrhl negativní světlo na celou polskou emigraci v Británii.²⁰¹

3.2.3. Styky polské emigrace s britským proletariátem

Spolupráce polské emigrace s britským dělnictvem byla častá již od počátku formování polské emigrace v Británii. Britští dělníci zareagovali na lednové povstání mnohem rázněji a srdečněji než kterákoli jiná společenská vrstva ve Spojeném království. Míra polonofilství byla u britského proletariátu tradičně vysoká díky přátelským stykům s polskými uprchlíky ze 40. let, kteří taktéž pocházeli z nižších vrstev. Důvody pro sympatie britských dělníků k polským emigrantům však nebyly založeny pouze na citech, ale také politických cílech, jaké toto hnutí mělo. Porážka cara by v jejich očích mohla přispět k demokratickým změnám v samotné Británii a stejně jako Poláci v Rusku, se i dělníci ve Spojeném království cítili utiskováni a zbaveni práv, na něž podle nich měli nárok.²⁰²

Polská emigrace tak díky těmto vzájemným sympatiím s dělnickým hnutím organizovala mnoho akcí. Patřily sem především nejrůznější meetingy, z nichž nejdůležitější byl ten z 28. dubna 1863 pořádaný v Saint James's Hall. Na tomto meetingu byla vybrána deputace, která se měla snažit o audienci u lorda Palmerstona.²⁰³ V květnu lord Palmerston tuto deputaci skutečně přijal. Hlavními tématy proslovů, které lord Palmerston vyslechl, bylo vyjadřování sympatií Polákům trpících pod ruským jařmem, podpora případné války s Ruskem a touha po volební reformě v Británii.²⁰⁴

Poslanec Gregory během svého proslovu v parlamentu 8. května 1865 na tuto událost vzpomínal se slovy: „*Když začalo polské povstání, byly po celé Anglii pořádány meetingy odborů, kde bylo vyhlášeno mnoho rezolucí požadujících válku s Ruskem. Pamatuje si [Gregory], že byl přítomen, když se mnoho odborových*

²⁰¹ Srov. JASIAKIEWICZ, *Polska działalność*, s. 81–83.

²⁰² Srov. HARLEY, James H. Great Britain and the Polish Insurrection of 1863 (II). In: *The Slavonic and East European Review*. Vol. 16, No. 47, London: University College London, 1938, s. 433.

²⁰³ KATZ, Henryk. Delegacja robotnicza u Palmerstona: epizod ruchu na rzecz powstania styczniowego. In: *Przegląd Historyczny* 54/2. Warszawa: Instytut Historyczny UW, 1963, s. 333.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 334.

*delegátů sešlo se vznešeným Lordem (vikomtem Palmerstonem), hlavou vlády v lobby poslanecké sněmovny. Přišli za ním, aby vyjádřili přání orgánů, jež reprezentovali, že by měla být zahájena válka s Ruskem. Vznešený lord se jich dotázal, zda dobře zvážili dopad svých požadavků, jestli jsou si vědomi, že válka by znamenala zvýšení daní, snížení zaměstnanosti, narušení kapitálu a další závažné věci; a oni odpověděli, že jsou si těchto věcí plně vědomi, ale i přesto chtějí válku.*²⁰⁵ Delegace však byla později kritizována především z řad vyšších tříd pro její válkychtivost, jež podle nich Británii nemohla přinést nic dobrého.²⁰⁶

Organizační schopnosti polské emigrace v Londýně, jež vynikaly především díky snahám Felikse Napoleona Žaby v nejrůznějších formách propagace svých cílů, byly pro britské dělnictvo jistě inspirací. Delegace u lorda Palmerstona, ač ve výsledku neúspěšná, dodala dělnickému hnutí odvalu, kterou mohlo v pozdějších letech zužitkovat. Řada autorů, jako Henryk Katz či Krzysztof Marchlewicz dokonce uvádí, že tato událost o rok později nepřímou ovlivnila i vznik První internacionály.²⁰⁷ Další významné události týkající se spolupráce polské emigrace s dělnickým hnutím se odehrály až po pádu povstání. V roce 1865 se konaly oslavy výročí vypuknutí lednového povstání, na jejichž organizaci se podílela i První internacionála. V roce 1866 a 1867 vystoupil s proslovem na těchto oslavách i Karl Marx²⁰⁸

²⁰⁵ „When the Polish insurrection broke out meetings were held all over England by the trades' unions, and resolutions in favour of going to war with Russia were passed. He remembered being present when a number of trade delegates met the noble Lord (Viscount Palmerston) at the head of the Government in the lobby of the House. They came to express the wishes of the bodies with which they were connected, that war should be waged against Russia. The noble Lord asked them had they well weighed the scope of their demands, whether they were aware that war meant increased taxation, diminished employment, disturbance of capital and other serious evils; and they replied that they were quite aware of these things, but that still they desired that we should go to war.“ In: HPD [online]. House of Commons Hansard. 08 May 1865, Volume 178, Column 1624 [cit. 27.07.2019]. Dostupné z: <https://hansard.parliament.uk/Commons/1865-05-08/debates/e1769d42-eae3-4693-b81b-4c6a0b8dd10e/BoroughFranchiseExtensionBill—Bill32>

²⁰⁶ Srov. KATZ, *Delegacja robotnicza u Palmerstona*.

²⁰⁷ KATZ, *Delegacja robotnicza u Palmerstona*, s. 337.

²⁰⁸ WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 33.

3.2.4. Pokusy o vytvoření polské flotily

Polské snahy o koupi a vypravení lodí s nákladem zbraní na pomoc lednového povstání patří k nejzajímavějším epizodám úsilí polské emigrace ve Spojeném království. První takový pokus se týkal vypravení lodi Ward Jackson se zbraněmi a dobrovolníky na Litvu. Organizování celé akce se ujal Józef Ćwierciakiewicz a podíleli se na ní i Alexandr Gercen a Giuseppe Mazzini. Celkové výdaje na výzbroj pro povstalce činily 7 500 liber šterlinků, za něž bylo nakoupeno 1 000 pušek, 2 děla, 750 mečů a množství střelného prachu a munice.²⁰⁹ Velením byl pověřen Teofil Łapiński, veterán z bojů proti Rusům na Kavkaze, který velel oddílu 170 mužů, mezi nimiž bylo i mnoho cizinců. Loď vyplula v noci z 21. na 22. března a třetího dne přistála v Helsinborgu, kde se nalodil Michail Bakunin.²¹⁰ V průběhu další plavby výpravě došlo, že Rusové byli o celé akci dopředu informováni. Stefan Kieniewicz vyjádřil domněnku, že akci vyzradil kapitán Weatherley, který nehodlal riskovat svou loď.²¹¹ Wojciech Jasiakiewicz souhlasí s Władysławem Mickiewiczem, že k vyzrazení došlo u Alexandra Gercena, neboť u něj platilo pravidlo otevřených dveří a během přípravy akce tak byli u Gercena přítomni naprosto neznámí lidé.²¹² Po několikadenních rozepřích doplula loď 30. března do Malmö, kde švédské orgány zabavily loď i s nákladem a zajaly posádku.

Švédský ministr zahraničních věcí Ludvig Mandelstörn, byl v této situaci opatrný. Nepřál si narušit neutralitu s Ruskem a podnikl tedy vůči němu tento vstřícný krok a loď v Malmö zastavil. Nebyla to však pouze Mandelstörnova obezřetnost. Švédská společnost příliš nesympatizovala s polskými povstalci, což se odrazilo i při hlasování o kooperaci se západními velmocemi v diplomatickém nátlaku na Rusko v otázce Polska, kdy všechny čtyři komory švédského parlamentu

²⁰⁹ KOSIARZ, Edmund. *Wojny na Bałtyku X–XIX w.* Gdańsk: Wydawnictwo morskie, 1978, s. 434.

²¹⁰ Tamtéž, s. 435.

²¹¹ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 410.

²¹² JASIAKIEWICZ, *Polska działalność*, s. 75.

hlasovaly proti.²¹³ Epilogem tohoto prvního pokusu byl opětovný pokus Łapińského, který po svém propuštění v červnu 1863 nakoupil nové zbraně, pronajal škuner *Emilia* a s 85 lidmi vyplul směrem ke Klaipėdė. Po cestě však výpravu zastihla silná bouře a loď se potopila.²¹⁴

Druhý pokus o vytvoření polské flotily se odehrával v režii Władysława Czartoryského, který chtěl dosáhnout toho, aby byli povstalci uznáni za „válečnou stranu“. Díky tomu měl Západ přestat nevnímat povstání pouze jako vnitřní záležitost Ruska. Tato idea se opírala o interpretaci námořního práva, podle nějž je každá národní vlajka na moři považována za úřední vlajku národa, jemuž náleží.²¹⁵ Dvě osoby se staly pro tyto plány klíčovými – tou první byl Joseph Cowen, radikál, jenž v Británii podporoval příslušníky utlačovaných evropských národů v exilu. Hôtelu Lambert pomohl navázat spojení s Polskem a v budování polské flotily sehrál významnou roli jako finanční podporovatel a spoluorganizátor.²¹⁶ Druhým důležitým člověkem se stal kapitán Hugh Forbes, který podsouval Czartoryskému myšlenky na další pokusy o vytvoření polské flotily.²¹⁷

Loď *Kiliński* se stala prvním plavidlem plánovaného polského loďstva. Na rozdíl od lodi Ward Jackson, která byla pouze pronajata, byl *Kiliński* postaven převážně na Cowenovy náklady w Newcastlu přímo pro účely povstání.²¹⁸ Osud první mise *Kilińského* byl velice podobný osudu prvního pokusu s Ward Jackson. Anglická posádka dostala v srpnu za úkol doplout do jižní Francie, kde se měla nalodit polská posádka, jež měla převzít kontrolu nad plavidlem. Loď měla poté na Baltu přepadávat ruské lodě po vzoru známé lodi Alabama, čímž měl být narušen ruský obchod na Baltu.

Lodní motory však byly znečištěné a již od počátku plavby s nimi měl *Kiliński* problémy. Navíc anglické posádce nebylo zaplaceno kvůli rozporům mezi Władysławem Zamoyskim a jejím kapitánem. Z tohoto důvodu odmítla posádka

²¹³ HALICZ, Emanuel. *The 1863 Polish Uprising and Scandinavia. The Year 1863, the turning-point in russo-scandinavian relations*. København: C.A. Reitzels Forlag, 1988, s. 70–71.

²¹⁴ KIENIEWICZ, *Powstanie styczniowe*, s. 411.

²¹⁵ JASIAKIEWICZ, *Polska działalność...*, s. 76.

²¹⁶ BROCK, Peter, *Joseph Cowen and the Polish Exiles*. In: *The Slavonic and East European Review*, Vol. 32, No. 78 (Dec., 1953), s. 65.

²¹⁷ CZARTORYSKI, *Pamiętnik*, s. 160–161.

²¹⁸ BROCK, *Joseph Cowen and the Polish Exiles*, s. 66.

nadále plnit rozkazy a přistála ve španělské Malaze, kde byla loď i s nákladem zabavena španělskými úřady.²¹⁹ Další pokusy o vytvoření flotily, byly otázkou stále více fantastických návrhů zmíněného kapitána Forbese, které předkládal Czartoryskému. I přes zřejmou pochybnost Forbesových záměrů s ním Czartoryski smlouval ohledně podmínek a vyptával se na další podrobnosti. K dalším pokusům o vytvoření polské flotily, která by měla pomoci lednovému povstání, však již reálně nedošlo.²²⁰

3.2.5. Úpadek zájmu britské veřejnosti

Vrchol sympatií Britů vůči Polsku nastal v první polovině roku 1863 a až do pádu povstání toto nadšení neustále klesalo. Britská společnost žila přítomností, a když se ve světě objevily nové události, tak pro ni ztrácelo smysl dále se zabývat těmi starými. Dále však přetrvala humanitární pomoc Britů polským uprchlíkům, invalidům apod. Takovéto chování však bylo pro Brity tradiční a souviselo ve značné míře s liberálním myšlením, které vycházelo z Benthamovského utilitarismu. Drobné dary a sbírky pro polské uprchlíky, veterány a invalidy v nouzi nebyly ani po roce 1864 ničím výjimečným. Britové měli soucit i s jinými utlačovanými národy a podobné sympatie projevovali ve 20. letech Řekům, koncem 40. let Uhrům a později Bulharům či Arménům.

Kvůli tomu však nelze o ryzosti sympatií obyčejných Britů pochybovat. Britská vláda také přispívala, a to i v době, kdy byly polské události již dávno zapomenuty a vláda z toho neměla žádný politický zisk. V indexu *Journal of the House of Commons* z roku 1864, lze nalézt zápis o tom, že má být vyplacena částka 1959 liber šterlinků na potřeby polských uprchlíků a trpících Španělů splatná v březnu 1865.²²¹ Tyto příspěvky se podařilo dojednat Zamoyskému i přes protesty

²¹⁹ CZARTORYSKI, *Pamiętnik*, s.174–175.

²²⁰ JASIAKIEWICZ, *Polska działalność*, s. 79–81.

²²¹ *Journals of the House of Commons: 1864–1865*. Svazek 119. London: Henry Hansard, 1865. s. 376.

Brunnowa. V této době však již poklesl počet polských emigrantů v Británii na pouhých několik desítek a polské hnutí v Británii tak ztratilo na síle i viditelnosti.²²²

Ve chvíli, kdy se objevila otázka Dánska, se od polských záležitostí obrátila nejen pozornost čelních britských představitelů, ale celé britské společnosti. V parlamentu se od roku 1864 již nepodařilo provést významnější akci, která by na sebe opět stáhla pozornost britských špiček. Lord Campbell prohlásil 9. května 1864 ve Sněmovně lordů, že: „*Nezbyla nám již žádná povinnost, kterou bychom vůči Polsku museli plnit. A kdyby přeci nějaká zbyla, zneklidňující události v Dánsku jimi nemohou být nahrazeny.*“²²³ Úpadek lze však pozorovat ještě dříve, od konce roku 1863 přestaly být pořádány polské meetingy pro nezáměr ze strany britské veřejnosti.²²⁴ Polské události tak z centra pozornosti britské společnosti pomalu odváli čas.

²²² WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 33.

²²³ „...no duty remains to be fulfilled by us in reference to Poland. And should there be one, the events in Denmark, agitating as they are, can hardly supersede it.“ In: HPD [online]. House of Lords Hansard. 09 May 1864, Volume 175, Column 178 [cit. 28.07.2019]. Dostupné z: <https://hansard.parliament.uk/Lords/1864-05-09/debates/0b56e1a6-65c4-4193-a597-438fe8146a28/Poland—Resolutions>

²²⁴ WERESZYCKI, *Anglia a Polska*, s. 193.

Závěr

Hodnocení postupu Velké Británie vůči lednovému povstání je velice komplikované. Vzájemné porozumění těchto dvou velice odlišných kultur muselo být složité už ze své podstaty. Romantickým smýšlením ovlivněné požadavky Poláků u racionálních Britů často narážely na odmítavou odpověď. Většina britských politiků ostatně nepochopila, že přáním Poláků není získat lepší podmínky v rámci Ruska, ale dosáhnout úplné nezávislosti Polska. Zájmy Velké Británie byly determinovány pragmatismem a ležely především v obchodu a s ním spojenou potřebou zajištění bezpečnosti jednotlivých částí Britského impéria. Tyto zájmy ovlivňovaly i způsob, jakým Spojené království přistupovalo k neustále se vyvíjející situaci na mezinárodní scéně, z čehož vyplývá, že rozsáhlejší podpora polské otázky pro něj nebyla logická.

Ve své práci jsem se proto snažil ukázat, že ačkoli většina britské společnosti s Poláky upřímně sympatizovala, nebyl vzhledem k mezinárodní situaci pro Spojené království důvod se v této věci více angažovat. Julian Klaczko napsal krátce po skončení povstání následující slova: *„Největší část viny za nevýslovná neštěstí, jaké způsobily zásahy Západu v roce 1863 polskému národu, leží na bedrech britských státníků.“*²²⁵ Tuto větu napsal Klaczko těsně po skončení povstání. Je ukázkou pocitu hořkosti, jež po sobě v mnohých Polácích zanechaly zklamané naděje. Ilustruje však také naprosté nepochopení Velké Británie a způsobu uvažování její politiké elity, jež vedlo její kroky. Právě analýza a postižení tohoto procesu formování britské diplomacie směrem k polské otázce bylo hlavním cílem této práce.

Zdalo by se, že Velká Británie měla v souvislosti s povstáním tři tváře – jinak se k povstání stavěla široká veřejnost, jinak jednotliví politici a jinak britská vláda. S tímto vnitřním rozporem souvisela častá změna nálad vůči povstání uvnitř Spojeného království. Britský lid byl polské věci převážně nakloněn, jeho přízeň však úzce souvisela se zprávami z Polska, které se do Británie dostávaly, a proto měly jeho sympatie kolísavou tendenci. I z tohoto důvodu se postoje řady britských politiků vůči polské otázce měnily v závislosti na aktuální náladě ve společnosti, neboť

²²⁵ „W niewypowiedzianych nieszczęściach, jakie sprowadziła na naród polski ingerencja Zachodu w roku 1863, najpierwsza, jeśli nie największa część odpowiedzialności przypada brytyjskim mężom stanu.“ In: MACKIEWICZ, Stanisław. *Londyniszczce*. Kraków: Universitas, 2013, s. 35.

jedním z jejich primárních cílů bylo získat si přízeň elektorátu. Britskou vládu ovlivňovalo jak veřejné mínění, tak vystoupení politiků. Samotný premiér lord Palmerston, hovořil o polské otázce jinak při jednání se zástupci lidu, jinak během jeho vystoupení v parlamentu a jinak při jednání s představiteli cizích vlád. Vláda však měla jasně danou hranici, kterou určovaly ony zájmy Velké Británie. Tuto hranici nehodlala překročit ani v případě, volala-li by veřejnost i politici volali po válce, jež by měla Poláky osvobodit.

Právě válka, která by se s největší pravděpodobností stala rozsáhlým evropským konfliktem, byla jedinou možností, jak mohlo Polsko v dané mezinárodní situaci opět získat svobodu. Takovýto scénář však nebyl ani v nejmenším v zájmu Spojeného království. Povstání však bylo bez pomoci ze strany cizích velmocí předem odsouzeno k nezdaru a polský národ si musel počkat více než půl století na historický moment, jenž by učinil polský sen o svobodě skutečným.

Seznam pramenů a literatury

Vydané prameny:

British and Foreign state papers. Svazek 53. London: William Ridgway, 1868.

BULLOCK, William Henry. *Polish experiences during the Insurrection of 1863–1864*. London and Cambridge: Macmillan & CO, 1864.

CEDERBAUM, Henryk. *Powstanie Styczniowe. Wyroki Audytoryatu Polowego z lat 1863, 1864, 1865 i 1865*. Warszawa: G. Gebethner i S-KA, 1917.

FILIPOWICZ, Tytus, ed. *Confidential Correspondence of the British Government respecting the Insurrection of Poland: 1863*. Paris: Librairie H. Le Soudier, 1914.

CZARTORYSKI, Władysław. *Pamiętnik 1860–1864*, ed. Henryk Wereszycki. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1960.

EDWARDS, Sutherland. *The Polish Captivity: An Account of the Present Position of the Poles in the Kingdom of Poland, and in the Polish Provinces of Austria, Prussia, and Russia*. Svazek 1. London: W. H. Allen & CO, 1863.

GOOCH, George Peabody. *The Later Correspondence of Lord John Russell, 1840–1878*. Svazky 1–2. London: Longmans, Green & CO, 1925.

JANOWSKI, Józef K. *Pamiętniki o powstaniu styczniowym*. Svazek 1. Lwów: Nauka ministerstwa W. R. i O. P., 1923.

Jenerał Zamoyski. Svazek 6. Poznań: Biblioteka Kórnicka, 1930.

Journals of the House of Commons: 1864–1865. Svazek 119. London: Henry Hansard, 1865.

KOBERDOWA, Irena, ed. *Powstanie styczniowe 1863 r.* Warszawa: Państwowe zakłady wydawnictw szkolnych, 1959.

LEWAK, Adam, ed. *Polska działalność dyplomatyczna 1863–1864. Zbiór dokumentów*. Svazek 2. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1963.

Morning Post. London, 1863.

OLIPHANT, Laurence. *Episodes in Life of Adventure or Moss from a Rolling Stone by Laurence Oliphant*. Edinburgh-London: W. Blackwood and sons, 1896.

REEVE, Henry, ed. *St. Petersburg and London in The Years 1852–1864. Reminiscences of Count Charles Frederick Vitzthum von Eckstedt*. Svazek 1. London: Longmans, Green, and CO., 1887.

The Polish Question from an English Point of View. London: Saunders, Otley & Co., 1863.

The Times. London, 1863.

Použitá literatura:

DAVIES, Norman. *God's Playground, A History of Poland: 1795 to the present*. Svazek 2. New York: Columbia University Press 2005. ISBN 978-0-231-12819-3.

FELDMAN, Józef. *Mocarstwa wobec powstania styczniowego*. Kraków: Krakowska spółka wydawnicza, 1929.

FELDMAN, Józef. *U podstaw stosunków polsko-angielskich, 1788–1863*. Warszawa: Polityka narodów, 1933.

FRIEDL, J., JUREK, T., ŘEZNÍK, M., et al., *Dějiny Polska*. Praha: Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-306-8.

HALICZ, Emanuel. *The 1863 Polish Uprising and Scandinavia. The Year 1863, the turning-point in russo-scandinavian relations*. København: C.A. Reitzels Forlag, 1988. ISBN 87-7421-5779.

HOPKIRK, Peter. *The Great Game. On Secret Service in High Asia*. London: Hachette UK Company, 2006. ISBN 978-1-84854-477-2.

HOWARD, Michael. *War and the Liberal Conscience*. New York: Columbia University Press, 2008. ISBN 978-02-3170-048-1.

HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986.

JASIAKIEWICZ, Wojciech. *Polska działalność propagandowa w Wielkiej Brytanii w dobie powstania styczniowego w świetle korespondencji, pamiętników, publicystyki i prasy*. Toruń: Wydawnictwo uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. ISBN 83-231-1340-8.

KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990. ISBN 83-01-06011-5.

KALEMBKA, Sławomir. *Wielka Emigracja, Polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831–1862*. Warszawa: Wiedza powszechna, 1971.

KENNEDY, Paul. *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500–2000*. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-173-5.

KIENIEWICZ, Stefan. *Powstanie Styczniowe*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2009. ISBN 978-83-01-15806-4.

KIENIEWICZ, Stefan. *Warszawa w powstaniu styczniowym*. Warszawa: Wiedza powszechna, 1956.

KLACZKO, Julian. *Studia dyplomatyczne. Sprawa Polska – Sprawa Duńska*. Swazky 1–2. Kraków: Czas, 1903.

KOSIARZ, Edmund. *Wojny na Bałtyku X–XIX w*. Gdańsk: Wydawnictwo morskie, 1978.

MACKIEWICZ, Stanisław. *Londyniszcz*. Kraków: Universitas, 2013. ISBN 978-83-242-2292-6.

PAWLIWCZEW, Mikołaj. *Tygodnie polskiego buntu*. Swazek 1. Warszawa: Bellona, 2003. ISBN 83-110-9663-5.

PRICE, Roger. *The French Second Empire: An Anatomy of Political Power*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. ISBN 0521808308.

ROYLE, Trevor. *The Great Crimean War 1854–1856*. New York: St. Martin's Griffin, 2000. ISBN 1-4039-6416-5.

ŘEZNÍK, Miloš. *Za naši a vaši svobodu: Století polských povstání (1794–1864)*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-668-8.

SZAREK, Jarosław. *Powstanie styczniowe: Zryw wolnych Polaków*. Kraków: Wydawnictwo aa, 2013. ISBN 978-83-786-4464-4.

WARD, Adolphus W. a George P. GOOCH. *The Cambridge history of British foreign policy 1783–1919*. Svazek 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1922.

WERESZYCKI, Henryk. *Anglia a Polska w latach 1860–1865*. Lwów: Towarzystwo naukowe we Lwowie, 1934.

ZDRADA, Jerzy. *Wielka Emigracja po Powstaniu Listopadowym*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987. ISBN 83-05-02125-7.

ZIEGLER, Paul, R. *Palmerston*. New York: Macmillan, 2003. ISBN 0-333-67625-4.

ŽÁČEK, Václav. *Ohlas polského povstání r. 1863 v Čechách*. Praha: Slovanský ústav v Praze, 1935.

Odborné studie:

BAKOWSKI, Andrzej. Romuald Traugutt – ostatni dyktator Powstania Styczniowego (1863–1864). In: *Palestra*, Tom. 58, Numer 5-6, 2013, s. 251–253.

BENDER, Ryszard. Manifestacje patriotyczne i konspiracje przedpowstaniowe w Królestwie Polskim. In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990. ISBN 83-01-06011-5, s. 198–232.

BROCK, Peter. Joseph Cowen and the Polish Exiles, In: *The Slavonic and East European Review*. Vol. 32, No. 78. London: University College London, 1958, s. 52–69.

BROCK, Peter. Polish Democrats and English Radicals 1832–1862: A Chapter in the History of Anglo-Polish Relations. In: *The Journal of Modern History*. Vol. 25, No. 2. Chicago: The University of Chicago Press, 1953, s. 139–156.

DUNIN-WĄSOWICZ, Krzysztof. Francuska opinia publiczna wobec Postania Styczniowego (1863–1864). In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990. ISBN 83-01-06011-5, s. 572–597.

ELROD, Richard B. Austria and the Polish Insurrection of 1863: Documents from the Austrian State Archives. In: *The International History Review*. Vol. 8, No. 3, Oxfordshire: Taylor & Francis, Ltd., 1986, s. 416–437.

GALKOWSKI, Adam. Wielka Brytania a Powstanie Styczniowe. In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990. ISBN 83-01-06011-5, s. 597–611.

GRONIEWSKI, Krzysztof. Chłopi w Powstaniu Styczniowym a reformy agrarne lat 1861–1864. In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990. ISBN 83-01-06011-5, s. 124–148.

GROT, Zdzisław. Powstanie Styczniowe w zaborze pruskim. In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990. ISBN 83-01-06011-5, s. 426–446.

HARLEY, James H. Great Britain and the Polish Insurrection of 1863 (II). In: *The Slavonic and East European Review*. Vol. 16, No. 47, London: University College London, 1938, s. 425–438.

CHANKOWSKI, Stanisław. Społeczeństwo ziem północno-wschodnich wobec powstania styczniowego. In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990. ISBN 83-01-06011-5, s. 349–372.

JASIAKIEWICZ, Wojciech. The British political standpoint concerning the January uprising until april 1863. In: *Zeszyty naukowe wyższej szkoły pedagogicznej w Bydgoszczy*. Vol. 21, No. 2. Bydgoszcz: Studia pedagogiczne w Bydgoszczy, 1987, s. 53–71.

KATZ, Henryk. Delegacja robotnicza u Palmerstona: epizod ruchu na rzecz powstania styczniowego. In: *Przegląd Historyczny* 54/2. Warszawa: Instytut Historyczny UW, 1963, s. 333–337.

KIENIEWICZ, Stefan. Dwa konsulaty warszawskie wobec powstania warszawskiego. In: *Przegląd Historyczny* 54/2. Warszawa: Instytut Historyczny UW, 1963, s. 181–205.

KOZŁOWSKI, Eligiusz. Zarys historii militarnej powstania styczniowego. In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990. ISBN 83-01-06011-5, s. 299–349.

KUTOLOWSKI, John F. British economic interests and the Polish uprising, 1861–1864. In: *The Polish Review*, Vol. 29, No. 4, Champaign: University of Illinois Press, 1984, s. 3–25.

KUTOLOWSKI, John F. Mid-Victorian Public Opinion, Polish Propaganda, and the Uprising of 1863. In: *Journal of British Studies*, Vol. 8, No. 2, Cambridge: Cambridge University Press, 1969, s. 86–110.

LESLIE, Robert F. Brytyjska opinia publiczna a powstanie styczniowe. In: *Przegląd Historyczny* 54/2. Warszawa: Instytut Historyczny UW, 1963, s. 206–222.

MARCHLEWICZ, Krzysztof. *For Independent Poland and the Emancipation of the Working Class The Poles in the IWMA, 1864–1876*. In: „*Arise Ye Wretched of the Earth*“: *The First International in a Global Perspective*. Leiden; Boston: Koninklijke Brill nv., 2018. ISBN 978-90-04-33546-2, s. 181–193.

MOSSE, Werner. England and the Polish Insurrection of 1863. In: *The English Historical Review*. Vol. 71, No. 278, Oxford: Oxford University Press, 1863, s. 28–55.

PASIEKA, K. S. The British Press and the Polish Insurrection of 1863. In: *The Slavonic and East European Review*. Vol. 42, No. 98, London: University College London, 1963, s. 15–37.

RAMOTOWSKA, Franciszka. Tajemne państwo polskie (1862–1864). In: KALEMBKA, Sławomir. *Powstanie styczniowe 1863–1864: Wrzenie, bój, Europa, wizje*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990. ISBN 83-01-06011-5, s. 232–299.

SZAROTA, Tomasz. Dyktatura Langiewicza a przystąpienie białych do powstania. In: *Przegląd historyczny* 54/2. Warszawa: Instytut Historyczny UW, 1963, s. 270–296.

SZUMOWSKI, Tadeusz. Stosunek Anglii do sprawy Polskiej w roku 1863. In: „*Problemy*“. Vol. 3, No. 3, Warszawa, 1947, s. 151–162.

ŠVEC, Luboš. Tertius gaudens? Litevci mezi germanizací, polonizací a rusifikací. In: ŘEZNÍK, M. a SLEZÁKOVÁ, I (ed.). *Nations - Identities Historical Consciousness: Volume dedicated to Prof. Miroslav Hroch*. Praha: Seminář obecných dějin při Ústavu světových dějin FF UK, 1997, s. 251–266.

Internetové zdroje:

<https://hansard.parliament.uk/Commons/>

<https://hansard.parliament.uk/Lords/>

List of wars involving the United Kingdom. *Wikipedia* [online]. [cit. 2019-07-28].

Dostupné

z:

[https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_involving_the_United_Kingdom#United_Kingdom_of_Great_Britain_and_Ireland_\(1801–1922\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_involving_the_United_Kingdom#United_Kingdom_of_Great_Britain_and_Ireland_(1801–1922))